

Ang Pagtrato sa Pandiwang Ugat ng mga Diksiyonaryo sa Wikang Pambansa

*Treatment/s on Verb Root in the Philippine
National Language Dictionaries*

JOMAR I. EMPAYNADO

Ateneo de Manila University
jempaynado@ateneo.edu

ABSTRAK

Tinatangka ng papel na ito na suriin ang pagtrato sa pandiwang ugat ng mga diksiyonaryo sa Wikang Pambansa na inilimbag mula 1950 hanggang 2000.

Mangyari, may mga pag-aaral na nagpapalagay na nahahalaw lamang ang mga pandiwa mula sa precategorical na ugat sa pamamagitan ng mga panlapi (Constantino, 1998; Kroeger, 1998; Foley, 1998). Kung kaya't sasaklawin sa papel na ito ang pagsusuri sa mga dulog at pamamaraang ginamit ng iba't ibang diksiyonaryong Tagalog at P/Filipino kaugnay ng pagtatakda ng bahagi ng pananalita (POS) sa mga ugat na nagsasaad ng paraan ng kilos, aksiyon, o sitwasyon, gayon din ang paglalarawan sa behavior at ang pagbibigay-kahulugan sa mga ito.

ABSTRACT

This paper analyses how various Philippine National Language dictionaries (1950 to 2000) treated the verb root. The problem arises on the assumptions of some linguists that verbs in Tagalog, being the basis of the national language, are derived from the precategorical root through affixes or affixation. From this gap, this paper will analyze the approaches and methods used by various dictionaries in assigning parts of speech (POS) on roots indicating manner of action, motion, or situation, so as the description of behavior and manner of defining these entries.

KEYWORDS

ugat (*root*), pandiwa (*verb*), diksiyonaryo (*dictionary*), wikang pambansa (*national language*), leksikograpiya (*lexicography*)

Panimula

Ganito karaniwang inililista sa karamihan ng diksiyonaryo sa Wikang Pambansa ang mga ugat na tumutukoy sa kilos, aksiyon, o sitwasyon:

Inilista ni Santos (1978) ang entry na *basa* bilang pangngalan (noun) na nangangahulugang 'act or manner of reading;' at nakahiwalay na entry bilang pandiwa (verb) ang *bumasa* 'to read' at *magbasa* 'to read intensively; do much reading.' Inilista rin ni Ramos (1971) ang entry na '*agaw*' bilang pangngalan 'n. sudden snatching away' at mahahalaw mula rito ang pandiwa sa pamamagitan ng mga panlaping [mang-, -in, -an] na nangangahulugang 'v. to snatch, to grab' at [-um-] 'v. to participate in grabbing.'

Nagpapatuloy ang ganitong pagdulog sa iba pang kilalang diksiyonaryo sa P/Filipino tulad ng diksiyonaryo-tesauro ni Panganiban (1972), at sa mga diksiyonaryong monolingguwal ng Linangan ng mga Wika sa Pilipinas (LWP) (1989), na kalaunan naging Komisyon sa Wikang Filipino (KWF) (1999 at 2005), at magpahanggang kay Almario (2001 at 2006).

Kapuna-puna sa limitadong survey na ito na bihirang ipangkat na pandiwa ang mga ugat na nagsasaad ng kilos, aksiyon, o sitwasyon. Ayon kay Himmelmann (2008), ang ganitong praktika ng pagbibigay-glos at magkaibang paraan ng pagtrato sa mga ugat at anyong maylapi ang nagpapahiwatig na halaw (derived) mula sa mga di-verbal na ugat ang mga pandiwa sa Tagalog, na batayang wika ng Wikang Pambansa. Maaaring ito rin ang tinutukoy na katangian nina Constantino (1998), Foley (1998), at Kroeger (1998) na precategorical sapagkat

sintaktikong pangngalan (syntactically noun) ang mga ugat at mahahalaw ang mga pandiwa mula sa precategorical na ugat sa pamamagitan ng mga panlaping makadiwa¹.

Nagbubunsod ng problema ang ganitong simplipikasyon lalo na sa paglulugar—kategorisasyon at klasipikasyon—ng mga ugat na nagsasaad ng paraan ng kilos, aksiyon, o sitwasyon bilang entry sa diksiyonaryo. Kung kaya't nilalayon ng papel na ito na masuri ang pagtrato sa pandiwang ugat o iyong mga ugat na nagsasaad ng kilos, aksiyon, o sitwasyon sa leksikograpikong tradisyong sa Wikang Pambansa mula 1950 hanggang 2000. Bagaman itinadhana na ng Konstitusyon ng 1987 ang katuturan ng Filipino bilang wikang pambansa, gagamitin sa papel na ito ang katawagang *Wikang Pambansa* upang tukuyin ang sumusunod: (a) ang *Tagalog* na batayang wika ng Wikang Pambansa noong 1934–1936; (b) ang taguring *Pilipino* o ang bersiyon ng Tagalog na pinalaganap sa buong kapuluan (nationalized Tagalog); at (c) ang pambansang lingua franca na *Filipino*.

Pinili ang mga diksiyonaryo ayon sa sumusunod na pamantayang itinakda ng mananaliksik: (1) marapat na may sample ng diksiyonaryong monolingguwal at bilingguwal upang makita ang pagkakaiba ng pagdulog at pagtrato sa paglilista ng mga pandiwa; (2) wikang Tagalog, Pilipino, o Filipino ang tunguhing wika (object language); at (3) inilimbag sa magkakaibang taon mula 1950 hanggang 2000.

Mula rito, nakatuon ang pagsusuri sa mga diksiyonaryo nina Ignacio (1958), Del Valle at Del Valle (1969), at Ramos (1971), kasama ang mga diksiyonaryong monolingguwal sa Wikang Filipino ng LWP (1986), KWF (1999 at 2005²). Bagaman saklaw nito ang mga piling diksiyonaryo mula 1950 hanggang mga taong 2000, higit itong kritikal sa pagsipat sa mga dulog at pamaraan ng pagpasok ng mga pandiwang ugat at sa mga posibleng problemang umusbong mula rito. Tinatangka ng papel na ito na masagot ang sumusunod na tanong:

1. Kinikilala ba sa mga diksiyonaryong ito ang pagkakaroon ng pandiwang ugat?
O wala itong inilista dahil bunga ang pandiwa ng deribasyon?
2. Paano inirerepresent sa mga diksiyonaryong ito ang pandiwa bilang entry?
3. Paano ito binibigyang-kahulugan sa mga nabanggit na diksiyonaryo?

Makatutulong ang mga inilatag na tanong upang masipat ang pagtrato ng mga diksiyonaryong ito sa mismong pandiwa sa pangkalahatan, gayundin ang pagdulog at pamamaraan sa paglalarawan ng pag-iral ng mga pandiwa sa Wikang Pambansa.

Sa liwanag ng mga matutuklasan, tatangkain ng papel na ito na makapaglatag ng panukalang format na nagsasaalang-alang sa pag-iral ng pandiwang ugat bilang tugon sa nabanggit na suliranin.

Ang Pagtrato sa Pandiwang Ugat sa mga Diksiyonaryo ng Wikang Pambansa

May pag-aaral na ring sumuri sa mga diksiyonaryo sa Wikang Pambansa. Halimbawa, tinalakay ni Lee (2010) sa kaniyang pag-aaral na *The Filipino Monolingual Dictionaries and the Development of Filipino Lexicography* ang pag-unlad ng pagsulat ng mga diksiyonaryong Filipino sa pamamagitan ng pagkritik (critical review analyses) ng tatlong diksiyonaryong likha ng dalawang pangunahing institusyon sa Wikang Filipino—ang KWF at Sentro sa Wikang Filipino ng Unibersidad ng Pilipinas (UP SWF). Ngunit kaiba sa pag-aaral ni Lee na nakatuon sa pagsusuri o pagkritik ng mga diksiyonaryong monolingguwal sa Filipino, nakatuon ang kasalukuyang pag-aaral sa mga monolingguwal at bilingguwal na diksiyonaryo ng Wikang Pambansa mula 1950 hanggang 2000 at ang pagtrato ng mga ito sa pandiwang ugat o iyong mga ugat na nagsasaad ng kilos, aksiyon, proseso, o sitwasyon. Tatalakayin sa seksiyon na ito ang survey ng presentasyon ng pandiwa bilang entry sa mga

1 Ginamit sa papel na ito ang katawagang *panlaping makadiwa* upang tukuyin ang mga voice-affixes (Himmelman, 2008; Foley, 1998; Constantino, 1998; at Kroeger, 1998) at verbal affixes (Schacter at Otones, 1973).

2 Bagaman mayroong diksiyonaryong Filipino si Almario (2001), hindi na ito isinama. Sa halip, pinili ang diksiyonaryong monolingguwal ng KWF noong 2005 sapagkat nakabatay ito sa frequency count ni McFarland bilang bagong pagdulog sa pagbuo ng diksiyonaryo sa Wikang Pambansa.

diksiyonaryong susuriin. Malayuning pagpili ng sample (purposive sampling) ang ipinatupad na sistema sa pagtukoy ng mga entry sapagkat pinili ang mga ugat na pinangkat o binigyang-glos bilang pangngalan at nahahalaw mula rito ang mga anyo at kahulugang pandiwa sa pamamagitan ng mga panlaping [-um-], [ma-], [mag-], at [mang-]³ bilang mga pangunahing pandiwa sa pokus na tagaganap o agent focus (actor-focused verbs). Samantala, para sa layunin ng papel na ito, sinadya ng mananaliksik na ayusin ang entry batay sa morpolohikal na ugnayan ng lemma⁴. Halimbawa, para sa mga diksiyonaryong walang run-on entries o subentries, o iyong straight alphabetical ang macrostructure, pagsusunod-sunurin ang presentasyon ng mga ugat kasama ang mga pandiwa bilang deribatibong anyo nito.

Susuriin ang mga entry na ito ayon sa mga inilatag na tanong sa panimula. Hindi na rin saklaw ng pagtalakay ang megastructure⁵ at macrostructure⁶ ng mga diksiyonaryo bagaman maaaring bumanggit ng ilang mahahalagang aspekto upang ikontekstuwalisa ang materyal. Subalit dahil titingnan ang presentasyon ng mga pandiwa bilang entry, nakatuon ang pagtalakay sa microstructure o ang kayarian ng indibidwal na lexical entry nito na binubuo ng kaanyuan (appearance), estruktura (syntax at morphology), at kahulugan (semantics at pragmatics) (Gibbon, 2005; Svensen, 2009).

Diksiyonaryo ng Wikang Pilipino (Ignacio, 1958)

Inilimbag noong 1958, isa ang *Diksiyonaryo ng Wikang Pilipino* (DWP sa mga susunod na banggit) ni Rosendo Ignacio sa mga unang diksiyonaryong monolingguwal na gumamit ng taguring *Pilipino* upang tukuyin ang Wikang Pambansa.

Semasiological ang diksiyonaryo ni Ignacio sapagkat batay sa ispelang ng mga lemma ang kaayusan at ortograpiko ang look-up key na nakaayon sa Abakadang Tagalog. Gayundin, straight alphabetical ang macrostructure nito sapagkat—bukod sa nakaayos nang paalpabeto—magkakapantay na lumilitaw sa kaliwa (extreme left) ang mga lemma at magkakahiwalay na nakalista ang mga ugat at deribatibo kaya't ganito inilista ang sumusunod na entry:

Abót. s. Kaya || Pagbibigay sa kamay.

Maabot. v. Masayaran ng kamay. || Masunggaban.

Mag-abot. v. Gumawa ng pagaabot. || Maglagay sa kamay.

Kapuna-puna sa kaayusan ng mga main entry o headword na nagsisimula ang lahat sa malalaking titik, naka-boldface, at markado ang diin ng bawat lemma. Bukod dito, tukoy din ang bahagi ng pananalita (POS) ng bawat entry gamit ang simbolong **s.** para sa pangngalan at **v.** para sa pandiwa⁷. Kapansin-pansin din na pinaghihiwalay ng double vertical line (||) ang mga kahulugan o senses na saklaw ng isang lemma.

Bukod dito, kapuna-punang walang main entry na pandiwang ugat. Bagkus, tinatrato nito ang mga pandiwa bilang deribatibong anyo ng mga pangngalang ugat sa pamamagitan ng mga panlapi.

3 Sa ibang literatura tulad ng kina Ramos at Cena, modalidad ng pandiwa ang isinasaad ng mga panlaping [mag-] bilang intensive, [mang-] bilang distributive, at [ma-] bilang involuntary.

4 Sa leksikograpiya, tumutukoy ang lemma sa anyong kanoniko (canonical form) ng salita na magsisilbing punong salita (headword) o dictionary form ng mga entry.

5 Tumutukoy ang megastructure sa ugnayan at kaayusan ng mga pangunahing komponent ng diksiyonaryo. Kabilang dito ang front at back matter ng diksiyonaryo.

6 Tumutukoy ang macrostructure sa panlahat na kaayusan ng mga pasok na salita o lexical entries sa nilalaman ng diksiyonaryo gaya ng kung paano inilista ang mga lexical entries (paalpabeto vs tematiko).

7 Ipinatupad ni Ignacio sa kaniyang diksiyonaryo ang sumusunod na daglat / simbolo:

a. pang-uri	pro. panghalip
ad. pang-abay	p. pandiwari
art. pantukoy	pan. pananalita
con. pangatnig	s. pangngalan
int. pandamdandam	fig. may-anyo
pre. pang-ukol	v. pandiwa.

Subalit, kapuna-puna na hindi kompleto (exhaustive) ang paglilista nito ng mga deribatibong anyo kung sisipatin ito ayon sa pagbabanghay gamit ang mga panlaping [-um-], [ma-], [mag-], at [mang-], bagaman hindi lahat ng ugat ay maaaring halawin at banghayin dito. Bagaman nagawa nitong maisama sa listahan ng lemma (lemma list) ang *maabot* at *mag-abot* bilang mga deribatibong anyo ng *abót*, bigo naman itong isama ang *umabot*, *mang-abot* (gagamitin ang simbolong \emptyset sa mga susunod upang tukuyin ang kawalan ng lemma sa listahan). Nagpapatuloy ang ganitong microstructure sa sumusunod pang entry:

Kuha. s. Sunggab. || Bili.

Kumuha. v. Magkaroon ng isang bagay buhat sa iba. || Dumampot.

Makuha. v. Makamtan. || Mahawakan. || Madala

Huli. s. Pagdakip.

Humuli. v. Magkulong. || Dumakip.

Manghuli. v. Gumawa ng panghuhuli.

Bili. s. Kuha na may bayad. || Pagkabili.

Bumili. v. Kumuha ng may bayad.

Magbili. v. Magbigay ng may bayad.

Mabili. v. Makuha ng may bayad.

Mamili. v. Gumawa ng pamimili.

Tulad ng entry na *abót*, bigo rin ang DWP na ilista nang kompleto ang mga deribatibong anyo ng *kuha* (\emptyset *manguha*); *huli* (\emptyset *mahuli*); subalit nagsikap namang mailista ang halos lahat ng kaugnay na lemma ng *bili* para sa pandiwang [-um-], [mag-], [ma-], at [mang-] > [mam-].

Samantala, kapuna-puna naman ang paraan ng pagbibigay-kahulugan nito sa bawat lemma. Sa halip na ibigay ang semantikong kahulugan, limitado sa dalawang paraan ang pagbibigay-kahulugan nito: (a) ang pagbibigay ng kasingkahulugan o sinonim; at (b) naka-embed sa kahulugan ng main entry lexeme ang semantikong yunit nito (Newell, 1995). Sa unang paraan, di-perpektong kasingkahulugan ang ibinibigay sapagkat iba pa rin, sa katunayan, ang semantikong kahulugan ng main entry sa kahulugang taglay ng ibinibigay na sinonim (hal., ibinigay na sinonim ng *kuha* ang *sunggab*). Bukod dito, kapansin-pansin din na ginagamit sa loob ng depinisyon ang salitang binibigyang-kahulugan tulad ng makikita sa *manghuli* at *mamili*. Lumalabag ang ganitong pagdulog sa simulain sa pagpapakahulugan na inilatag ni Zgusta (1971):

“[I]t should be a matter of course that the defined entry-word must not be used in its definition; the same applies to its derivation and combination, unless they have their own independent definition in the dictionary.” [p. 253]

Samantala, kapuna-puna naman sa ikalawang paraan na naka-embed ang mahahalagang semantikong yunit sa kahulugan ng main entry at nahahalaw ang kahulugan sa mahahalagang participant/semantic role⁸ (Newell, 1995) o semantic valence⁹ (Svensen, 2009). Halimbawa nito ang kaso ng *bumili* na makikita sa depinisyon nito ang *kumuha* (samakatwid, may agent na gagawa nito) at *bayad* (bilang patient ng pandiwang *kumuha*). Sa ganitong pamamaraan nagiging malabo at sirkular o paikot-ikot at waring nagtuturuan ang mga entry sa pagtalunton ng kahulugan ng main entry. Hindi ito nakakatulong sa target audience¹⁰ sapagkat lisya o misleading ang ibinibigay nitong kahulugan.

8 Tumutukoy ito sa gampaning semantiko ng pariralang pangngalan kaugnay ng pandiwa sa mga verbal na pangungusap.

9 Tumutukoy ito sa bilang ng kahulugang semantiko na maaaring karga o taglayin ng isang pandiwa. Halimbawa, tatlo ang semantic valence ng pandiwang bili (actor/agent: *bumili*; object/theme: *binili*; location: *binilhan*). Kay Malicsi (2013), binigyang-katuturan niya ito bilang relasyon ng pandiwa sa bilang at uri ng mga komplemento nito.

10 Sa pabalat ng diksiyonaryo ni Ignacio, itinatampok nito na inihanda ang diksiyonaryong ito ‘para sa mga nagsisipag-aral

Walang paglilinaw ni pagtitiyak kung bakit ganito ang kapasiyahan ng awtor-kompayler sa pagsasaayos at paglulugar (kategorisasyon at klasipikasyon) ng mga ugat na nagsasaad ng paraan ng kilos, aksiyon, o sitwasyon bilang entry sa diksiyonaryo. Sa front matter¹¹ ng naturang diksiyonaryo, tanging ang tungkol sa halaga ng paggamit ng mga asento o diing mabilis na inihuhudyat ng tudlik ang kaniyang ipinaliwanag. Aniya:

“Sa matagal na panahong pagsusuri ko sa ating Balarila ng Wikang Pambansang Pilipino, ay napatunayan ko na hindi wasto ang paggamit ng asento o diing mabilis, kaya’t napilitan [a]kong iwasto sa Diksiyonaryong ito, matapos kong mapagaralang mabuti ang maraming mga pangungusap na [T] agalog na nagsisipagbago ng kahulugan sang-ayon sa diin ng pagkakabigkas.”

Isa pang naging tuon ng pagpapaliwanag ni Ignacio sa panimula ang tungkol sa paggamit ng gitling. Aniya, napatunayan niyang lumabis ang Balarila sa paggamit ng gitling sa pangungusap na ‘nagpapahirap nang walang katuturan sa pagsulat’.

Samantala, sa seksiyong *Ilang Kataga hinggil sa Kasaysayan ng Wikang Pambansa*, tinalakay niya ang kasaysayan at personal na karanasang nagsasangkot sa kaniya sa pagbuo ng naturang diksiyonaryo. Mahalagang banggitin dito na inilista niya sa seksiyong ito ang kaniyang mga puna at pagwawasto sa ilang probisyon sa *Balarila ng Wikang Pambansa* ni Lope K. Santos na kaniya namang ipinasok at tinugunan sa DWP. Ngunit hindi pa rin ito nagpapaliwanag ng kaniyang pagdulog sa kategorisasyon at klasipikasyon ng mga headword, lalo na sa mga pandiwa.

Sapagkat wala rin itong paliwanag kung saan hango ang mga salitang ipapasok o kung ano ang batayan nito ng pagbibigay-kahulugan, maipagpapalagay na ang sariling kaalaman o intuwisyon ng awtor-kompayler ang pangunahing umiral sa pagsasaayos at pagpapangkat ng mga entry sa diksiyonaryo. Kung mayroon mang pagpapaliwanag si Ignacio sa pagsasaayos ng mga salita, walang iba ito kundi ang mga salitang mayroong dalawang ayos ng pagkakasulat ngunit magkatulad ng kahulugan na kapwa magagamit at hindi dapat ituring na mali tulad ng *pagibig* at *pag-ibig* na, aniya’y, katulad lamang din ng *employee* at *employe* sa Ingles.

Talatinigang Pilipino-Pilipino (Del Valle at Del Valle, 1969)

Inilimbag noong 1969, ang *Talatinigang Pilipino-Pilipino* (TPP) nina Bartolome Del Valle at Melania Jimenez Del Valle bilang ‘pambulsang talatinigan’ (pocket dictionary) na binubuo ng humigit-kumulang 8,500 entry ay ibinatay mula sa mga limbag na materyal tulad ng *Talahulugang Ingles-Pilipino* at *Tesaurus* ni Jose Villa Panganiban, at mga tekstobuk at babasahin sa batayang edukasyon tulad ng *Florante at Laura*, *Noli Me Tangere*, *El Filibusterismo*, atbp. Samakatwid, tulad ni Ignacio, mga mag-aaral ng asignaturang Pilipino ang target audience nito. Datapuwa’t pangunahing layunin nito ang makapaglabas ng ganitong diksiyonaryo dahil wala pa diumanong nailalathalang talatinigang Pilipino-Pilipino, monolingguwal na diksiyonaryo ito bagaman ganito ang paraan nila ng pagbibigay-pamagat. Tulad ng nauna, semasiological ang TPP sapagkat batay sa ispelang ng mga lemma ang kaayusan at ortograpiko ang look-up key na nakaayon sa Abakadang Tagalog. Straight alphabetical ang macrostructure nito, tulad ng kay Ignacio, na magkakapantay na lumilitaw sa kaliwa ang mga lemma; nakaayos nang paalpabeto; at magkakahiwalay na nakalista ang mga ugat at deribatibo. Samakatwid, kung macrostructure ang pag-uusapan, nagpapatuloy pa rin sa panahong ito (dekada ’60) ang tradisyon ng pagbuo ng diksiyonaryo na makikita kay Ignacio (dekada ’50) kaya’t ganito ang presentasyon ng mga entry:

ng Wikang Pilipino sa mababa at mataas paaralan.’ Noong sinimulang ipatupad ang pagtuturo ng Pilipino noong 1940s o 1950s, itinuro ito kapuwa sa mga katutubo’t di katutubong tagapagsalita ng Tagalog.

11 Tumutukoy ito sa mahahalagang bahagi ng diksiyonaryo sa unahan. Kinabibilangan ito ng panimula na magpapaliwanag sa kabuuang disenyo ng diksiyonaryo, ng talaan ng mga daglat o simbolo na ginamit, paglalarawan ng distribusyon ng mga entry (description of goods), grammar sketch o paglalarawan ng tunguhing wika, atbp. Samantala, back matter naman ang tawag sa mahahalagang bahagi ng diksiyonaryo sa likuran tulad ng appendices.

abót, pu., kuha, maáaring kunin ng kamay; nauunawaan.

abután, pd., bigyán ng anó man.

abutín, pd., kunin ng kamáy ang anó mang ibiníbigay; kunin ang isáng bagay na nasa gawíng itaás.

Kaiba sa DWP ni Ignacio, kapuna-punang nagsisimula ang lahat ng mga entry sa maliliit na titik (maliban lang kung ngalan ng tao, lugar, atbp.), ngunit naka-boldface, at markado ang diin ng bawat lemma tulad ng nauna. Bagaman tukoy din ang POS ng bawat entry, hindi nakabatay sa Ingles ni sa Espanyol ang pagleleybel nito kung itatambis sa nauna. Sa halip, ginamit nito ang mga simbolong **pu.** para sa pang-uri at **pd.** para sa pandiwa¹². Kapansin-pansin din na pinaghihiwalay ng tuldok-kuwit o semi-colon (;) ang mga kahulugan o senses na saklaw ng isang lemma.

Yamang nagpapatuloy sa panahong ito ang tradisyon ng pagbuo ng diksiyonaryong Pilipino noong dekada '50, kapuna-puna pa ring walang main entry na pandiwang ugat sa listahan ng lemma; at tulad ng inaasahan, tinatrato nito ang mga pandiwa bilang deribatibong anyo. Subalit, iba ang pagdulog nina Del Valle at Del Valle sa pagtrato sa entry na *abót*: sa halip na halawin sa pangngalang ugat, sa pang-uring ugat ito mahahalaw sa pamamagitan ng mga panlapi. At, tulad din ng nauna, kapuna-punang hindi kompleto ang paglilista nito ng mga deribatibong anyo. Ang mas problematiko pa, sa halip na ipakita ang deribatibong anyo ng *abót* gamit ang mga panlaping [-um-], [ma-], [mag-], at [mang-], kasama sa listahan ng lemma ang *abutín* gamit ang panlaping [-in] (patient focus) at *abutan* gamit ang [-an] (goal focus)¹³ kaysa *umabot*, *mag-abot*, *maabot*, at *mang-abot*, taliwas sa mga pag-aaral sa lingguwistika kaugnay ng case system (Fillmore, 1967; Givon, 1984) na mas gamitin ang agentive case sa Tagalog/P/Filipino na karaniwang mga buhay na bagay ang gumagawa ng aksiyong inihahayag ng pandiwa.

Samantala, nagpapatuloy ang ganitong microstructure sa sumusunod pang mga entry:

a. **adyà, png.**, pagliligtás sa panganib, tulong, damay, saklolo.

mag-adya, pd., magligtás, sumagíp.

b. **bakás, png.**, tanda ng yakap o ng kamay sa bagay na tinuntungan o hinawakan; larawang naiwa sa isang pangyayari.

bumakas, pd., manuntón ng bakas.

c. **biglá, pa.**, pagdaka, kagyat, agad-agad, kabod.

mabiglá, pd., mawalan ng wastong pasya.

d. **saliksik, png.**, paghahalungkát o paghahanap na mabusisi.

manaliksik, pd., maghanáp, tumuklás.

e. **umalumigmig, pd.**, umalingaw-ngáw, umagaw-aw, umalingayngáy.

Sa set na ito ng mga entry, kapuna-puna na bukod sa pangngalang ugat (hal., *bakas*, *adya*, *saliksik*), maaari ring mahalaw ang mga pandiwa sa ibang kategorya tulad ng pang-uring ugat (tulad ng *abót* sa naunang halimbawa) at pang-abay na ugat (hal., *bigla*). Bukod pa rito, hindi kompleto ang impormasyong leksikal sapagkat, bagaman magkakahiwalay ng entry ang mga ugat at deribatibo, maraming posibleng deribatibo (hal., \emptyset *mabakas*, *mabigla*, *magsaliksik*, *masaliksik*, atbp.) at maging ugat

12 Ilan sa mga daglat o simbolong ginamit sa talatinigan nina Del Valle at Del Valle (1969) ang **pd.** pandiwa, **png.** pangngalan, at **pu.** pang-uri.

13 Nakaayon sa katawagang ginamit sa aklat Malicsi (2013), *Grammar ng Filipino*.

(hal., \emptyset *alumigmig* kung ito man nga ang salitang ugat ng *umalumigmig*) ang hindi naisama sa listahan ng lemma.

Sa dalawang set ng mga entry, kapuna-puna na bagaman may pagsisikap na makapagbigay ng kahulugan sa pamamagitan ng depinasyon-deskripsiyon (hal., sa kahulugan ng *abutin* at *bakas*), nagpapatuloy ang praktis ng pagbibigay-kahulugan na nakita sa DWP ni Ignacio noong dekada '50: (a) ang pagbibigay ng kasingkahulugan o sinonim o ang tinatawag na synthetic definition ni Geeraerts (nasa Van Sterkenburg, 2003); at (b) naka-embed sa kahulugan ng main entry lexeme ang semantikong yunit nito (Newell, 1995). At tulad ng DWP ni Ignacio, di-perpektong kasingkahulugan ang ibinibigay sapagkat iba pa rin ang semantikong kahulugan at semantikong hanggahan o saklaw (semantic range) ng main entry at sinonim nito (hal., *saliksik* vs *paghahalungkat*, *bumakas* vs *manunton* (ng *bakas*)). Tulad ng DWP ni Ignacio, prominente sa TPP ang pag-e-embed ng mahahalagang semantikong yunit sa kahulugan ng main entry lexeme tulad ng makikita sa *mawalan* na naka-embed ang experiencer o tagaranas sa nosyon ng *mawalan* at theme o percept sa nosyon ng *wastong pasya*. Tulad ng nauna, nagiging malabo at sirkular o paikot-ikot at waring nagtuturuan ang mga entry sa TPP sa pagtalunton ng kahulugan. Gayunman, may pagsisikap naman sina Del Valle at Del Valle na hindi gamitin sa depinasyon ang salitang binibigyang-kahulugan. Bukod dito, dahil ibinatay sa mga limbag na materyal—lalo na sa mga tekstong babasahing ginagamit ng mga mag-aaral sa batayang edukasyon—tila mas resepsiyon (reception) ang gamit nito kaysa produksiyon sapagkat higit itong nakapagbibigay ng kasingkahulugang magagamit ng mga mag-aaral upang hawanin ang kahirapan sa pag-unawa sa pagbasa ng mga tekstong literari at panliterasi.

Samantala, binubuo ang front matter ng TPP ng paunang salita, mga daglat na ginamit, at tulong sa wastong pagbigkas at pagbasa; nasa back matter naman ang mga salita at pariralang may kaugnayan sa pagtuturo. Gayon man, walang anumang paliwanag sina Del Valle at Del Valle kaugnay ng dulog at kapasalahan sa paglulugar (kategorisasyon at klasipikasyon) ng mga ugat na nagsasaad ng paraan ng kilos, aksiyon, o sitwasyon bilang entry sa diksiyonaryo.

Sa dalawang naunang diksiyonaryo, maipagpapalagay na nagpapatuloy pa rin sa mga panahong ito (dekada 50 at 60) ang tradisyon na hindi tuon ng awtor-kompanyer na ipaliwanag ang dulog at metodong ginamit sa diksiyonaryo ng Wikang Pambasa kaugnay ng klasipikasyon at kategorisasyon ng mga salita. Kung mayroon mang laan na pagpapaliwanag, nakatuon ito sa motibasyon o udyok na nagluwal sa materyal, sa pagtukoy ng target audience, at sa ilang mahahalagang kumbensiyon at fitiyur tulad ng pagbigkas at ispelang.

Tagalog Dictionary (Ramos, 1971)

Inilimbag noong 1971, inilimbag ang *Tagalog Dictionary* (TD) ni Teresita V. Ramos bilang bahagi ng serye o volume ng mga kagamitang pampagkatuto sa Tagalog ng Pacific and Asian Linguistics Institute (PALI) ng University of Hawaii. Dahil dito, mga katutubo at di-katutubong tagapagsalita ng Tagalog kabilang ang mga heritage learner at Peace Corps Volunteer ang target na audience nito.

Kaiba sa dalawang naunang diksiyonaryo, unidirectional na diksiyonaryong bilingguwal ang TD na binubuo ng halos 4,000 entry sa Tagalog na kinabibilangan ng ugat, panlapi, tangkay o maylapi (stem), at ilang tambalan at idyoma. Semasiological din ang TD na nakabatay sa Abakadang Tagalog ang pagkakasunod-sunod ng mga lemma tulad ng dalawang naunang diksiyonaryo. Bukod dito, letter-by-letter principle ang kaniyang access alphabet sapagkat wala itong pagsasaalang-alang sa espasyo, gamit ng bantas, at gamit ng malaki/maliit na titik. Tinatrato rin ang mga entry na binubuo ng higit sa isang salita na para bang isinulat nang ganap na buo. Bukod dito, magkakapantay na lumilitaw sa kaliwa ang mga lemma. At dahil may subentry ang mga lahok na salita, pinapangkat ang lemma na morpolohikal na magkakaugnay (niching) at nakabubuo ito ng listahan (listing) ng deribasyon na kaugnay ng pangunahing entry na nakaayos nang vertical, kung kaya't ganito ang presentasyon ng sumusunod na entry:

a.	aksaya	n.		wastage.
		adj.	/ma-/	wasteful.
		v.	/ma-/	to be wasted, to go to waste.
				<u>Baka maaksaya ang tubig.</u> The water might be wasted.
			/mag-: -in: pag- -an/	to squander; to use something wastefully.
				<u>Nag-aksaya siya ng panahon.</u> He wasted time.
				<u>Huwag pag-aksayahan ng panahon ang hindi importanteng bagay.</u> Don't waste time with unimportant things.
b.	sulat	n.		letter
		v.	/-um-/	to write.
				<u>Sumulat si Tony sa akin.</u> Tony wrote to me.
			/mag-: -in: i-/	<u>Isulat mo ang tula sa pisara.</u> Write the poem on the blackboard.

Kung macrostructure ang pag-uusapan, kapansin-pansin ang pagbalikwas ng TD ni Ramos sa tradisyon ng pagbuo ng diksiyonaryo noong dekada 50 at 60. Isang inobasyong inilalatag nito ang paggamit ng niching at listing upang ipaloob bilang subentry ang mga deribatibong anyo. Kinikilala ni Ramos sa diksiyonaryong ito ang pagiging (napaka)produktibo ng mga panlapi sa Tagalog sa pagbubuo ng mga salita, at dahil may ilang mga anyong maylapi o stem ang hindi mahuhulaan ang kahulugan sa ugat nito kaya't kailangan itong ipasok bilang isang entry.

At kaiba sa mga naunang diksiyonaryo, may pagkilala ang TD sa pag-iral ng pandiwang ugat sa Tagalog kaya't kasama ito sa listahan ng mga lemma (hal., *akap, kuha, sumbat*) na hiwalay sa mga pandiwang nahahalaw sa ibang kategorya tulad ng pangngalan (hal., *aksaya* at *sulat*).

a.	akap	v.	/mang-: -in/	to embrace with a connotation of farce.
				<u>Nang-akap siya ng babae.</u> He embraced a woman. (akapin)
			/um-: -in/	to embrace.
				<u>Inakap niya ako.</u> He embraced me.
b.	kuha	v.	/-um-: -in/	to get; to obtain
c.	sumbat	v.	/mang-/	(manumbat) to upbraid.
				<u>Nanumbat ang principal kahapon.</u> The principal was upbraiding people yesterday.

Sa paliwanag ni Ramos kaugnay ng presentasyon ng mga pandiwa, sinusundan ng mga panlaping actor focus at goal focus¹⁴ ang lahat ng pandiwang ugat, at may mga pagkakataong kasama ang panlaping locative focus para sa mga pandiwang intransitibo.

14 Hiniram at pinanatili sa papel na ito ang mga katawagan sa focus na ginamit ni Ramos kaya't makikita sa seksiyon na ito ang katawagang actor, goal, at locative, bagaman sinusunod naman ng papel na ito ang kay Malicsi (2013) na una nang binanggit sa mga naunang pagtalakay. Gayon man, papanatilihin sa ilang seksiyon ang ispelang na 'pokus' sapagkat ito ang termino't baybay na ginamit sa ilang diksiyonaryo.

Ang listahan ng mga pandiwa ang pinakakomprehensibong lahok sa diksiyonaryo ni Ramos na binubuo ng halos 1000 entry na sinusupportahan ng mga pangungusap, at itinuturing niyang pangunahing ambag nito. Gayumpaman, hindi ito consistent sa pagbibigay ng halimbawang pangungusap sapagkat hindi lahat ng entry ay mayroon at sinusupportahan nito (hal., *kuha*).

Kapuna-puna naman ang pagbibigay ng katumbas (equivalent) bilang pangunahing paraan ng pagbibigay-kahulugan tulad ng makikita sa mga pangngalang ugat (hal., *aksaya* at *sulat*). Ito ang sinasabi ni Lee (2010) na paraan ng pagpapakahulugan na 'translation-focused' na karaniwan sa mga diksiyonaryong bilinggwal. Bukod dito, kapansin-pansin din na sa pagbibigay-kahulugan ng mga pandiwa, mahalagang impormasyong kalakip ang pagpapakahulugang transitibo at intransitibo lalo na sa mga pagkakataong nalalapan ito ng mga panlaping makadiwa na naghahayag ng focus. Makikita rin na iniwasan ang pag-embed sa kahulugan ng mga semantikong yunit dahilan para maging inconsistent at malabo ang ilang pagpapakahulugan, tulad ng babanggiting problema sa pagpapakahulugan sa mga pandiwang ugat.

Samantala, may ilang pandiwang subentry, lalo na iyong nahuhuli sa ranking o hanay ng paglilista, na tila ipinaubaya sa halimbawang pangungusap ang pagpapakahulugan (hal., *magsulat*, *sinulat*, *isulat*). Subalit, bagaman kinikilala ng TD ang pag-iral ng pandiwang ugat, kapuna-puna naman ang problema sa pagbibigay-kahulugan ng mga ito. Kung mapapansin, tila tinatrato ni Ramos sa diksiyonaryong ito na iisa ang kahulugan ng mga pandiwang ugat at ang ilang maylaping anyo na nakapasok sa parehong hanay tulad ng *akap* > *mang-akap*, *akapin*; *kuha* > *kumuha*, *kuhain*; at *sumbat* > *mangsumbat*; gayundin, ang kahulugang active at passive / transitive at intransitive nito sapagkat magkakasama niyang inihanay ang mga panlaping [mang-] at [-in]; at [-um-] at [-in] sa *akap*; at [-um-] at [-in] sa *kuha* sa iisang sense. Bukod dito, tila hindi naman kinikilala ni Ramos ang potensiyal ng mga pandiwang ugat na gumanap na pangngalan taliwas sa pag-iral na makikita sa sumusunod na halimbawang pangungusap:

- a. mahigpit na akap
- b. mahal ang kuha niya ng kotse
- c. masakit na sumbat

Sa mga pangungusap na ito, kapuna-punang sintaktikong pangngalan ang *akap*, *kuha*, at *sumbat* na maaaring pumasok sa slot kasama ng pang-uri at pang-akop na *na* (1 at 3) o sa slot kasama ang panandang *ang*. Gayumpaman, kung itatambis sa dalawang naunang diksiyonaryo, kitang-kita ang pagsisikap ng TD na maiulat o maitala ang halos lahat ng mahahalagang impormasyong leksikal at semantiko.

Binigyang-linaw ni Ramos ang ganitong dulog sa kaniyang front matter o sa mga pambungad na bahagi ng diksiyonaryo. Kaakibat ng pagpapaliwanag ng mga sasaklawing entry o 'description of goods,' inilad ni Ramos ang mga materyal na pinagbatayan nito sa pagpili ng mga salitang ipapasok: (a) ang *Tagalog for Beginners* na tumatayong suplemental na diksiyonaryo serye ng publikasyon ng University of Hawaii-PALI; at (b) ang *Talahulugang Pilipino-Ingles* ni Jose Villa Panganiban (1966). Bukod dito, ang katutubong kaalaman sa Tagalog ng awtor-kompanyer ang pangunahing naging batayan ni Ramos sa pagpapasiya (judgment). Pangunahin niyang naging konsiderasyon sa pagpili ang pinakagamiting salita na kakailanganin ng di-katutubong ispiker ng Tagalog (mga Peace Corps Volunteer at heritage learner) upang makipagtalastasan nang mabisa sa mga pang-araw-araw na sitwasyon.

Dahil sa isinaalang-alang na target audience, inilista ni Ramos ang mga ugat na may tiyak na mga panlapi sapagkat napakaproduktibo ng mga ito (ng mga panlapi) sa Tagalog sa pagbuo ng mga salita bilang mahalagang katangiang morpolohikal ng wikang ito na dapat maunawaan ng di-katutubong tagapagsalita. Sinusuportahan ang ganitong dulog ng paglalarawan at pagpapaliwanag sa kayarian (grammar sketch) ng Tagalog na bahagi rin ng front matter bago ang presentasyon ng mga entry sa katawan ng mismong diksiyonaryo. Magkagayon man, walang tasahang teorya na binanggit si

Ramos na pumapatnubay sa dulog at pasiya nito kaugnay ng kategorisasyon at klasipikasyon ng mga ugat na nagsasaad ng paraan ng kilos, aksiyon, o sitwasyon bilang entry sa diksiyonaryo.

Diksiyonaryo ng Wikang Filipino (LWP, 1989)

Inilimbag noong 1989, ang *Diksiyonaryo ng Wikang Filipino* (DWF) ang unang diksiyonaryong monolingguwal ng LWP (dating Surian ng Wikang Pambansa) na kinikilala nina Hendrickson at Newell (1991) bilang ‘pinakamahusay na diksiyonaryong monolingguwal sa Filipino.’ Binubuo ng 31,244 na mga batayang salita bilang main entry, semasiological ang macrostructure nito tulad ng makikita kina Ignacio, Del Valle at Del Valle, at Ramos. At bagama’t ortograpiko ang look-up key na nakabatay sa ispelang ng mga lemma ang kaayusan, hindi na ito nakabatay sa Abakadang Tagalog kundi sa Alpabetong Filipino¹⁵. Bukod dito, nakaayos at nakapangkat sa isang nest (nesting) ang lahat ng kaugnay na lemma ng main entry kung kaya’t encyclopedic din ang paraan ng presentasyon ng bawat entry.

Mapapansin na naka-boldface ang word entry na markado ng diin (limitado lamang sa mga homograph) at nahahati ang pantig; nasa Filipino ang POS at may bilang ang bawat kahulugan o senses nito, habang nasa loob naman ng angle quotation mark (< >) ang mga halimbawang pangungusap o parirala, at ibinibigay sa huli ang kasingkahulugan (sk:). Inihuhudyat naman ng em dash (—) ang mga kaugnay na deribatibong anyo na napapangkat ayon sa kinabibilangan nitong bahagi ng pananalita at naka-boldface sapagkat nagsisilbi itong cross-reference na makikita ang pagpapakahulugan sa hiwalay na entry tulad ng makikita sa *abót*:

²a.bót *png*. **1.** Lawak, laki, sukat o sakop ng anuman. <ang abot ng paningin>
2. Pagbibigay sa pamamagitan ng kamay. **3.** Pagkuha, pagdaiti o paghipo sa pamamagitan ng dukwang, nakaunat na kamay, sungkit, atbp. **4.** Nasasakop ng isip, pang-unawa o kaalaman. – **a.bu.tan**, **a.bu.tin**, **i.a.bot**, **ma.a.bot**, **mag.a.bot**, **u.ma.bot** *pd.* – **na.a.a.bot** *pr.* – **pag.a.bot**, **pag.a.a.bot**, **ta.ga.a.bot** *png*. **sk. 1.** *saklaw; kaya.*

Bagaman may pagtatangkang bumalikwas ito sa tradisyon ng paraan ng presentasyon ng entry sa panahon nina Ignacio (dekada ’50), Del Valle at Del Valle (dekada ’60), at maging kay Ramos (dekada ’70) sa pamamagitan ng paggamit ng nesting macrostructure, tila ipinagpapatuloy naman nito ang pagdulog nina Ignacio, at Del Valle at Del Valle kaugnay ng pagtrato sa pandiwang ugat. Kaiba kay Ramos, wala sa listahan ng mga lemma sa diksiyonaryong ito ang pandiwang ugat, bagkus, itinuturing itong bunga ng deribasyon mula sa pangngalang ugat sa pamamagitan ng mga panlaping makadiwa tulad ng makikita sa sumusunod:

ma.a.bót [abot] *pd.* **1.** Marating, masapit. **2.** Madukwang; makuha sa pamamagitan ng pagdukwang. **3.** Matamo, makamit, marating.
mag.a.bót [abot] *pd.* Magbigay o maghandog ng anuman sa pamamagitan ng pag-aabot.
u.ma.bót [abot] *pd.* **1.** Dumating, tumama. **2.** Magkahalaga <umabot sa tatlong piso> **3.** Dumaiti o sumayad. **4.** Kumuha. <Umabot ka na riyang pagkain sa kabinet.>

Dito, makikitang itinuturing na halaw sa pangngalang ugat na *abót* (**²a.bót**) ang mga pandiwang *maabot*, *mag-abot*, at *umabot*. Consistent ito sa isinasaad ng main entry sapagkat ito ang mga pandiwang isinama niya bilang cross-reference o kaugnay na lexeme kasama ng *abutan*, *abutim*, at *iabot*. Ngunit kapuna-punang hindi kasama sa posibleng deribasyon ang *mang-abot*. Samakatwid, hindi rin

15 Noong 1987, inilabas ng LWP ang Alpabetong Filipino at Patnubay sa Pagbaybay. Iba sa Abakadang Tagalog, nakapasok na sa Alpabetong Filipino ang mga ‘hiram na titik’ tulad ng c, f, j, ñ, q, v, x, z at ang gamit ng mga ito.

kompleto ang diksiyonaryong ito sa paglilista ng mga deribatibong anyo. Tila hindi naman galing sa ugat na *abót* (²**a.bót**) ang unang dalawang sense ng *maabot* na ‘marating, masapit’ sapagkat tila higit itong angkop na nagmula sa *abot* (¹**a.bot**)¹⁶.

Kaugnay ng pagbibigay-kahulugan, kapuna-puna ang pagsisikap ng DWF na maging encyclopedic o komprehensibo. Subalit, kapansin-pansin na pagbibigay ng kasingkahulugan o sinonim (synthetic definition) ang pangunahing paraan nito ng pagbibigay-kahulugan tulad ng makikita sa unang sense ng *maabot* at *umabot*. Dahil dito, kapuna-punang consistent ang anyo ng word entry sa anyo ng kasingkahulugang ibinigay bilang depinisyon (hal., *maabot* = *marating, makuha*; *mag-abot* = *magbigay, maghandog*; *umabot* = *dumating, sumayad, kumuha*).

Samantala, bagaman may pagsisikap itong magbigay-kahulugan sa pamamagitan ng deskripsiyon-depinisyon, kapuna-punang katulad din ito ng mga naunang diksiyonaryong gawa nina Ignacio at Del Valle at Del Valle na naka-embed sa kahulugan ng main entry lexeme ang semantikong yunit nito. Halimbawa, upang maibigay ang kahulugan ng *mag-abot* kailangan niya ang salitang *magbigay/maghandog* (nagsasaad ng agent) at *anuman* (nagsasaad ng patient/object).

Ngunit tulad ni Ramos, inconsistent ang pagbibigay nito ng halimbawang pangungusap sa mga pandiwa. Ang mas problematiko lamang kaysa kay Ramos, walang halimbawang pangungusap ang mga pandiwang nagsasaad ng kahulugang modal tulad ng *maabot* at *mag-abot*.

Makikitang nagpapatuloy ang ganitong microstructure sa sumusunod na entry:

ku.ha *png* **1.** Pagdampot o pag-alis ng isang bagay sa isang lugar o sisidlan at pagdadala nito saanman sa anumang kadahilanan. **2.** Galing; mula o buhat sa anuman – **ku.ha.nin, ku.mu.ha, pag.ku.ha** *pd.* –

pag.ku.ha *png* sk: 1. *abot, pulot*

ku.mu.ha [kuha] *pd.* Dumampot o magdala; kunin ang anumang bagay.

ma.ngu.ha [kuha] *pd.* Humanap o tumungo sa kinalalagyan ng anumang at dumampot at magdala nito saanman; mamitas, mamupol.

Tulad ng *abót*, makikitang nahahalaw sa ugat na *kuha* ang mga pandiwang *kumuha* at *manguha*; ngunit kapuna-punang wala sa listahan ng lemma ang posibleng deribatibong anyo na *makuha*. Gayundin, makikitang nagpapatuloy lamang din ang dalawang paraan ng pagbibigay-kahulugan: (a) ang pagbibigay ng kasingkahulugan o sinonim (synthetic definition), at (b) ang pag-embed sa kahulugan ng semantikong yunit nito tulad ng participant/semantic roles. Samantala, bagaman kasama sa listahan ang *manguha*, problematiko ang pagbibigay-kahulugan nito. Bukod sa napakahaba nito (humigit-kumulang 15 salita), hindi nito naibigay ang kahulugang modal na pamahagi (distributive), gayong naibigay niya ang kasingkahulugan nito na *mamitas* at *mamupol* bilang mga pandiwang pamahagi. Samakatwid, hindi nito napag-iba ang kahulugan ng *kumuha* at *manguha*.

Sa dalawang set na ito ng entry, makikita na hindi pa rin ganap na nakalalayo o bumabalikwas ang diksiyonaryong ito sa mga naunang diksiyonaryo, lalo na kina Ignacio at Del Valle at Del Valle kaugnay ng pagtrato sa pandiwa at sa pagbibigay-kahulugan nito.

Walang malinaw na paliwanag sa front matter ng DWF ang LWP kaugnay ng dulog, kapasiyahan, at metodong ginamit sa kategorisasyon at klasipikasyon ng mga ugat na nagsasaad ng paraan ng kilos, aksiyon, o sitwasyon bilang entry.

Sa paunang salita na ibinigay ng noo’y direktor na si Ponciano Pineda, tanging ang udyok na nagluwal sa materyal na ito at ang paliwanag sa kaibahan nito sa mga naunang publikasyon ng ahensiya ang mayroon. Gayon man, makikita sa front matter nito, lalo na sa *Patnubay sa Paggamit ng Diksiyunaryong Filipino*, ang mga daglat at simbolong ginamit, ang sistema ng pagkakahayan ng mga salitang binigyang-kahulugan, bigkas, POS, atbp. Ngunit walang anumang teorya o batayan na nagbibigay-linaw sa paraang ipinatupad sa paglulugar ng mga ugat na potensiyal na tumayong pandiwa.

16 ¹**a.bot** *png* **1.** Dating; tama. **2.** Pagdating at pagtatagpo sa anumang kapaanan. **3.** Pagtatagpo o pagkikita saanman.

Diksiyunaryo ng Wikang Filipino (KWF, 1998)

Inilimbag noong 1998, ang *Diksiyunaryo ng Wikang Filipino* ng KWF (dating LWP) ay binagong edisyon lamang—bilang edisyong sentinyal—ng naunang materyal na inilimbag noong 1989 na ayon sa noo’y Punong Komisyoner nitong si Ponciano BP. Pineda ay ‘higit na masaklaw at lalong mayaman’ kaysa nauna sapagkat binubuo na ng 49,066 na main entry¹⁷. Bagama’t sinasabi nitong ‘may kakaunti itong pagbabago sa layouting,’ hindi malaki ang pagbabago nito sa edisyong 1989 sapagkat makikita pa rin dito ang pangunahing katangian nito: semasiological pa rin ang macrostructure; na bagaman nesting o nakapangkat sa loob ng main entry ang kaugnay na mga lemma, nakahiwalay pa rin na entry ang batayang salita at mga deribatibo nito kaya’t ganito pa rin ang presentasyon ng entry na makikita sa diksiyonaryong ito:

bi.gáy *png* **1.** Anumang bagay na ipinagkaloob; handog. – **mag.bi.gay, i.bi.gay, big.yan, pag.big.yan, ma.big.yan** *pd.* – **bi.gay** *pr.* – **pag.bi.bi.gay, pa.bi.gay, bi.ga.yan** *png* – **bigay-loob** *idy.* Pagpapaunlad lamang. <Ako ay sumama sa lakaran bilang pagbibigay-loob ko lamang sa kanya.> **bigay-pala** *idy.* Pabuyang ibinibigay sa isang naglilingkuran, karaniwan ay salapi, bilang pagkilala sa mabuti at mahabang paglilingkod.
mag.bi.gay [*bigáy*] *pd.* **1.** Magparayaan, magpaumanhinan, magpasensiyahan. **2.** Magpalitan ng regalo, aginaldo, atbp. **sk:** **2.** *Maghandugan, mag-alayan*
ma.mi.gáy [*bigáy*] *pd.* Mamudmod, mamahagi. **sk:** *magpamudmod*

Kung titingnan ang microstructure, kapansin-pansing walang pagbabago at tulad pa rin ng edisyong 1989 ang paraan ng pagbibigay kahulugan nito: pagbibigay pa rin ng kasingkahulugan bilang depinisyon at pag-embed ng semantikong yunit sa kahulugan ng main entry lexeme. Gayumpaman, kapansin-pansin na umikli nang bahagya ang pagbibigay-kahulugan sapagkat naging limitado na lamang sa dalawang paraang nabanggit. Kung gayon, bukod sa macrostructure, hindi ganap na nagbago ang microstructure nito.

Kung pagtutuunan ang kaso ng mga pandiwa, kapuna-punang hindi nagbabago ang pagtrato nito sa pandiwa—walang nakalistang pandiwang ugat sa listahan ng mga lemma at nahahalaw lamang ang mga pandiwa sa mga pangngalang ugat sa pamamagitan ng mga panlaping makadiwa. Sa kaso ng *bigay*, kapuna-puna na bagaman wala sa inilistang deribatibong anyo ang *mamigay* ay lumilitaw naman ito sa listahan ng lemma na may pagkilala sa *bigay* bilang ugat nito. Subalit, kapuna-puna ang kahulugang modal na tumbalikan (reciprocal) sa kahulugang *magbigay* (hal., *magparayaan, magpaumanhinan, magpasensiyahan, magpalitan*). Hindi ito mainam na pagpapakahulugan dahil bukod sa hindi ganap na naibigay ang kahulugan, sirkular ito (hal., kailangan mo pang hanapin ang kahulugan ng *magparayaan* upang maunawaan ito).

Samantala, kaiba sa nakita sa edisyong 1989 para sa kaso ng mga pandiwang nababanghay sa [mang-], kapuna-punang nagkokontras na ang kahulugan nito sa *magbigay*; ngunit nananatiling problematiko pa rin dahil hindi ganap na naibigay ang kahulugan nito. Bagkus, tila nagkakasiya na lamang sa pagbibigay ng kasingkahulugan bilang depinisyon na nagbubunsod sa pagiging consistent nito sa sirkularidad ng kahulugan.

Makikita pa rin ang ganitong pagdulog sa sumusunod na entry:

bi.li *png* Halaga o ibinayad sa anumang. <Magkano ang bili mo sa aklat na iyan?> – **bil.hin, bu.mi.li, mag.bi.li, i.bi.li, pa.bi.li, pa.bil.hin, mag.pa.bi.li** *pd.* – **pag.bi.li, pag.bi.bi.li, bi.li.han** *png*

17 Sa panimula ni Direktor Ponciano BP Pineda, inilakip sa edisyong ito ang mga salitang hindi na matatagpuan sa pangkalahatang bokabularyo ng nagsasalita ng wikang Filipino dahil tumutugon ito sa tadhana ng Saligang Batas ng 1987, Art. XIV, Sek. 6.

mag.bi.lí [bili] *pd.* Magbenta o magtinda. sk: *maglako*.

ma.mi.lí [bili] *pd.* Mamalengke, mamaraka. sk: *bumili*.

Kapuna-puna sa set na ito na habang nagiging payak ang pagpapakahulugan, lalo itong nagiging sirkular (hal., *magbili* = *magbenta*, *magtinda*; *mamili* = *mamalengke*, *mamaraka*). Bukod dito, kapuna-puna na may pagkakataong mas mahirap pa ang salitang ginamit sa kahulugan kaysa main entry (hal., *mamili* = *mamaraka*).

Gayundin, kapuna-punang hindi na sinusuportahan ng halimbawang pangungusap ang mga entry na pandiwa. Problematiko ito sapagkat bukod sa hindi ganap na naibibigay ang kahulugan, wala pang kontekstong nagpapakita sa kahulugan at gamit nito. Sa ganitong punto, hindi ganap na nagiging encyclopedic ang presentasyon ng mga entry.

Isa pang kapuna-punang kahinaan nito ang hindi kompletong pagtatala o pag-uulat ng mahahalagang deribatibong anyo sa listahan ng lemma. Taliwas sa kaso ng *bigay* na kahit wala sa nest ang *mamili*, nagawa pa rin itong maisama sa listahan bilang entry; wala sa listahan ng lemma ang *bumili* bagaman kasama ito sa mga deribatibo ng *bili* (wala ito sa pagitan ng mga entry na *bumbunan* at *bumoto*). Hindi sapat na dahilan ang konsiderasyong alam na ito ng ispiker kaya't dapat nang iwaglit sa listahan sapagkat basikong anyo ang *bumili* bilang pandiwa. Samantala, kapuna-puna namang wala ang *mabili* sa listahan ng lemma at maging sa deribatibo ng *bili*.

Sa front matter ng edisyong ito, may pagtatangka ang KWF na ipaliwanag ang sistemang ginamit sa diksiyonaryo ngunit ang tuon ay hindi ang pagdulog, metodo, at kapasayahang ginamit sa kaayusan ng mga entry lalo na sa paglulugar ng mga ugat na nagsasaad ng paraan ng kilos, aksiyon, o sitwasyon bilang entry sa diksiyonaryo. Sa halip, higit na nagtuon ito sa ispeleng ng mga hiram at katutubong salita na ipinasok dito na itinuturing nilang 'pagpapairal ng liberalismo sa ispeleng.' Gayon man, sa panimula nito na isinulat ni Punong Komisyoner Pineda, kinikilala ng KWF na marami pa itong kakulangan at marami pang anyuing salita ang hindi nailakip; at nanghahawakan ito na sa di malayong hinaharap ay lalo pa itong magiging komprehensibong monolingguwal na diksiyonaryo. Kapansin-pansin sa dalawang diksiyonaryo ng LWP-KWF na muling nagpapatuloy ang tradisyon na hindi tuon ng (mga) awtor-kompayler na ipaliwanag ang pagdulog sa kaayusan ng mga entry at metodong ipinatupad ng diksiyonaryo ng Wikang Pambansa (na sa mga naunang panahon ay tinangka namang baliin ni Ramos) sa kategorisasyon ng mga salita lalo na sa paglulugar ng mga ugat na nagsasaad ng paraan ng kilos, aksiyon, o sitwasyon.

Kung mayroon mang laan na pagpapaliwanag, nakatuon lamang ito sa kumbensiyon tulad ng ispeleng, ayos, at sunuran ng mga entry ayon sa alpabeto, at mga katulad. Gayon man, ang dalawang diksiyonaryo ng LWP-KWF ang unang diksiyonaryo sa Wikang Pambansa na inihanda ng pangkat ng mga mananaliksik at hindi ng isang indibidwal na tumatayong editor-awtor-kompayler.

Diksiyunaryong Monolingwal sa Filipino (KWF, 2005)

Inilimbag noong 2005, ang *Diksiyunaryong Monolingwal sa Filipino* (DMF) ng KWF ay iba sa sa mga naunang diksiyunaryong inilathala nito bilang nag-iisang ahensiyang pangwika ng pamahalaan sapagkat, ayon sa noo'y Tagapangulo nitong si Nita P. Buenaobra, 'nagbibigay-daan ito sa pagbubukas ng bagong pinto' sa pagbuo ng diksiyonaryo. Mangyari, ipinakikilala nito ang bagong dulog at pamamaraan—ang pagbatay ng mga entry at pagpapakahulugan sa corpus, frequency count, at concordance¹⁸. Binubuo ang diksiyonaryo ng 2,000 pinakagamiting salita bilang mga headword na may humigit-kumulang 3,000 mga subentry na naulit nang hindi bababa sa apat na beses. Dahil dito, kapuna-puna na semasiological (pa rin) ngunit lehitimo nang nesting ang macrostructure nito dahil nakapaloob na sa main entry (run-on entries) ang lahat ng kaugnay na lemma at bawat kahulugan nito gaya ng makikita sa *alis*:

18 Sa panimula ng diksiyonaryo, ipinaliwanag ni Tagapangulong Nita P. Buenaobra na ibinase nila ito sa frequency count ni C. McFarland (1989) na ang bilang ng mga salita ay mula sa teksto ng isang milyong salita, karamiha'y mula sa popular journalism at mga lathalaing pang-mass media.

alis *png* Pagtungo sa ibang pook; pag-iwan sa kinalalagyan; lakad; lipat.
Kailan ang alis mo? pdm. Layas, sulong! *Alis! Hindi kita kailanga dito!* **alisan** *pd.*
 (-an) PD Tanggalaan. *Inalisan ng dumi ang kisame. aalisan ng dumi.* **alisin** *pd.* (-in)
 PL Tanggalin. *inalis ang hadlang; aalisin ang hadlang* **kaaalis** *png* Katatanggal;
 kalilipat ng pwesto. *Lumuwag na ang turnilyo dahil sa kaaalis mo sa lugar nito.* **maalis**
pd. (ma-) PTg. Matanggal; malipat ng pwesto, mapunta sa ibang lugar. *naalis*
ang tapal ng sugat; maiaalis magdamdam. **makaalis** *pd.* (maka-) PTg. Makatungo
 sa ibang lugar. *Makakaalis na rin tayo bukas.* **paalis** *pb.* Patungo sa ibang lugar;
 palayo. *Paalis na siya nang ako'y dumating* **paalisin** *pd.* (pa-...-in) PL. Papuntahin
 sa ibang lugar; palayu. *pinaalis ang katulong; pinaaalis ang katulong* **pag-alis** *png*
 Paglakad; paglipat; pagtungo sa ibang pook. *Ikinalungkot ko ang kanyang pag-alis.*
umalis *pd.* (-um-) PTg. Lumakad, lumipat; pumunta sa ibang lugar o puwesto.
Umalis na sila. Aalis na sila.

Kapuna-punang mas masaklaw na ang presentasyon ng bawat entry at hindi na naka-cross reference ang mga deribatibo sapagkat magkakasama na sa isang nest ang lahat ng kaugnay na lemma kung itatambis sa dalawang edisyon ng *Diksiyonaryo ng Wikang Filipino* (1989 at 1998). At sapagkat encyclopedic ang pagdulog, tinatangka nitong maging komprehensibo hindi lamang sa paglilista ng mga deribatibo kundi maging sa pagbibigay-kahulugan. Kapuna-puna ring may halimbawang pangungusap na sumusuporta sa bawat subentry anuman ang POS nito. Kaugnay nito, kapansin-pansin din na bukod sa gamit at konteksto, nagpapakita rin ng aspektuwal na pagbabanghay o impleksiyon ng aspekto ang mga halimbawang pangungusap para sa mga pandiwa (hal., *alisan, alisin, maalis, paalisin, umalis*).

Subalit, sa kabila ng pagtatangka nitong bumalikwas sa nakagawian nitong pagdulog at pamamaraan sa pagbuo ng diksiyonaryo, makikitang nanatili pa rin ang pagdulog at pagtrato nito sa mga pandiwa. Bunga pa rin ng deribasyon ang trato nito sa mga pandiwa sapagkat wala itong inilistang pandiwang ugat. Sa halip, tulad ng pangngalang ugat na *alis*, nahahalaw mula rito ang mga pandiwang *alisan, alisin, maalis, makaalis, paalisin*, at *umalis* sa pamamagitan ng mga panlaping makadiwa nang may pagtitiyak sa uri ng focus nito (hal., *alisan* PD (pokus sa direksiyon); *alisin* PL (pokus sa lokasyon)). Kapuna-puna rin na sa halip na ituring na pandiwang ugat ang *alis* sa ikalawang sense nito, itinuring itong padamdang (pdm) gayong higit itong imperatibo. Samantala, bagaman kasama ang *umalis*, at *maalis*, wala rito ang *mag-alis* gayong may *pag-alis* bilang noun counterpart nito sa pamamagitan ng replacive /m/ (</p/). Samakatwid, hindi pa rin nagbabago ang pagtrato nito sa pandiwa at ang di-kompletong pag-uulat nito ng mahahalagang deribatibo.

Kaugnay naman ng pagbibigay-kahulugan sa mga pandiwa, kapuna-punang nagpapatuloy pa rin ang pagbibigay ng kasingkahulugan o synthetic definition nito kaakibat ng pagiging consistent sa anyo ng sinonim sa headword nito tulad ng makikita sa *maalis* (= *matanggal, mailipat, mapunta*), *makaalis* (= *makatungo*), *umalis* (= *lumakad, lumipat, pumunta*). Ngunit tila iniwasan naman na nito ang pagbibigay ng transitibo't intransitibong kahulugan ayon sa panlaping nakalapi rito, kung kaya't tila iniwasan na rin ang pag-embed ng semantikong yunit sa kahulugan ng subentry lexeme tulad ng makikita sa *alisin, maalis, umalis*. Gayundin, hindi rin nito nagawang ibigay ni isama sa depinisyon ang kahulugang modal ng ilang pandiwa tulad ng *maalis* at *umalis* kaya't hindi ganap na napag-iiba ng diksiyonaryo ang dalawang ito. Sa halip, ipinapaako na ang kabuuang kahulugan sa sinonim na ibinigay nito bilang depinisyon at sa halimbawang pangungusap.

Nagpapatuloy ang ganitong microstructure sa sumusunod na set ng entry:

- a. **bigay** *png* Handog, regalo; alaala; alay. *Hindi ko malilitan ang bigay ng aking matalik na kaibigan.* **bigayan** *png* Palitang-handog. *Ugali na natin ang bigayan ng regalo kapag araw ng Pasko.* **bigyan** *pd.* (-an) PD Handugan; pagkalooban. *Bigyan mo siya ng mainom. binigyan ng tubig; binibigyan ng tubig; bibigyan ng tubig* **ibigay** *pd.* (i-) PL. Ipagkaloob; ihandog. *Marami na siyang ibinigay sa akin. ibinigay ang bulaklak;*

ibibigay ang bulaklak. ipabigay pd. (ipa-) PL Ipakiusap sa isang tao ang anumang iaabot. Ipabigay mo sa iyong katid ang regalo kay Bos. Ipinamigay niya sa kanyang kapatid ang regalo kay Bos. ipamigay pd. (ipam-)PTg. Ipagkaloob sa kaninuman ang anuman. Ipamigay mo na ang mga pagkain. Ipinamigay na niya ang mga pagkain. mabigyan pd. (ma-) PTg. Mapagkalooban, mahandugan. Nangutang siya upang mabigyan ng magandang regalo ang ina niya. nabigyan ng pagkakataon; mabigyan ng pagkakataon. magbigay pd. (mag-) PTg. Magkaloob; maghandog; mag-alay. Nagbigay sila ng bulaklak. Nagbibigay sila ng libheng gamut. Magbibigay sila ng pagkain sa mga nasalanta ng bagyo. maibigay pd. (mai-) PTt. Maipagkaloob; maihandog; maialay. Naibigay ko na ang aking makakaya. Naibibigay na ang pagkain. Maibibigay ko ang hinihiling mo. makapagbigay pd. (makapag-) PTg. Makapagkaloob; makapaghandog; makapag-alay. Nakapagbibigay sila ng gamot. Makapagbibigay sila ng libheng bakuna. mapagbigay pr. Mapagparaya. Ang nakatatanda kong kapatid ay mapagbigay sa lahat ng bagay. pagbibigay png 1. Pagkaloob; paggagawad. ang pagbibigay ng sertipiko 2. Pagpaparaya, pagpapaubaya. Ang pagbibigay sa kapwa ay magandang gawa. pagbigyan pd. (pag-...-an) PGn 1. Pagkalooban ng hinihiling; paunlakan. Pagbigyan mo ang bata at nang tumigil na sa kaiyak. pinagbigyan ang bata; pinagbibigyan ang bata; pagbigyan ang bata. 2. Pagpaumanhinan; pagparayaan; pagpasensyahan. pagbigyan ang maysakit.

- b. **bili** png. Halaga; bayad sa anuman. *Magkano ang bili mo sa aklat? bilhin, bilihin pd. (-hin) PL Ariin ang anumang bagay sa pamamagitan ng pagbabayad ng katumbas na halaga. Bilhin na nating lahat ang tinda niya. binili ang tinda; binibili ang tinda; bilihin ang tinda. bilihan png* Lugar o pook na kinukuhanan sa pamamagitan ng pagbibigay ng katumbas na pera. *Ang bilihan niya ng medyas ay sa Divisoria pa. bilihin png* Mga bagay na nakukuha sa pamamagitan ng pagbabayad ng katumbas na pera. *Mataas na ngayon ang halaga ng mga bilihin. bumili pd. (-um-) PTg. Kumuha ng (x) na may kapalit na halaga. bumili ng bahay; bumibili ng bahay; bibili ng bahay. ibili pd. (i-) PL Ikuha ng anuman na may kapalit na halaga. Ibili mo ako ng sapatos. ibinili ng sapatos; ibinibili ng sapatos; ibibili ng sapatos. kabibili pr. Bagong bili. Kabibili ko lang ng damit na ito. mabili pd. (ma-) PTg. Makuha sa pamamagitan ng pagbabayad ng katumbas na halaga. nabili sa murang halaga; nabibili sa murang halaga; mabibili sa murang halaga. magpabili pd. (magpa-) PTg. Magpakuha sa pamamagitan ng kapalita na bayad. maibili pd. (mai-) PTg. Maikuha sa pamamagitan ng kapalit na bayad. maibibili sa palengke. pambili png* Salaping ginagamit na pambayad sa anumang gustong bilhin. *Bigay ni tatay ang aking pambili ng sapatos.*

Makikita pa rin sa mga entry na *bigay at bili* na deribatibong mahahalaw sa mga pangngalang ugat na ito ang mga pandiwa sa pamamagitan ng paglalapi ng mga panlaping makadiwa. Ngunit, bagaman nagawa nitong ilita ang mahahalagang deribatibo ng headword, hindi pa rin ito kompleto. Halimbawa, datapuwa't kasamang inilista ang *magbigay at mabigyan*, wala naman ang *mamigay*; gayundin ang *mamili* bagaman kasamang inilista ang *bumili, mabili, maibili*, atbp. Kung nakabatay nga sa corpus ang pagpili at pagpapakahulugan ng mga salitang ipinasok, imposibleng hindi lumitaw ni isang beses ang mga salitang *mamigay at mamili* upang hindi ito isama bilang subentry. Bukod dito, kapuna-puna rin ang inconsistent na pagdulog at pamamaraan sa pagbibigay-kahulugan sa ilang pandiwa tulad ng makikita sa subentry na *bumili*:

bumili pd. (-um-) PTg. Kumuha ng (x) na may kapalit na halaga. *bumili ng bahay; bumibili ng bahay; bibili ng bahay.*

Bagaman may pagtatangka na i-embed ang semantikong yunit sa kahulugan ng subentry lexeme (hal., *kumuha* (agent) *ng* (*x*) (patient) *na may kapalit na halaga* (instrument)), hindi ito nagiging consistent sa hayag na paraan ng pagbibigay-kahulugan, bukod pa sa nagiging teknikal ang pagdulog sa pagpapakahulugan nito (hal., ang paggamit ng (*x*) upang tukuyin ang ‘anuman’). Samakatwid, may tendensiya na maging mahirap pa ang konstruksiyon ng depinisyon kaysa headword na binibigyang-kahulugan.

Samantala, dahil consistent ang pagbibigay ng kasingkahulugan o synthetic definition bilang pangunahing paraan ng pagbibigay-depinisyon sa mga pandiwa, bigo itong maipakita ang semantikong pagtatambis ng mga transitibo’t intransitibong anyo (hal., *ibigay* vs. *magbigay*) gayundin ang mga pandiwang nagpapakita ng kahulugang modal (hal., *mabigyan* vs. *magbigay*). At sa halip, tulad ng mga nauna, ginagampanan na ng mga sinonim ang ganap na kahulugan ng mga ito. Sa front matter ng diksiyaryong ito, ipinaliwanag ni Curtis McFarland sa teknikal na konsultant ng KWF ang maikling kasaysayan na nagluwal sa materyal na ito at ang metodo na ginamit sa pagpili ng mga salitang ipapasok dito. Gayon man, wala itong malinaw na paliwanag sa pagdulog at metodong ginamit sa paglulugar at sa pagpapangkat ng mga salita ayon sa klasipikasyon o categoryang kinabibilangan ng mga ito, lalo na sa mga ugat na nagsasaad ng paraan ng kilos, aksiyon, o sitwasyon. Sa halip, higit na nakatuon ang kaniyang pagpapaliwanag sa mga uri ng salitang ipapasok bilang tugon sa tunguhin ng intelektuwalisasyon.

Bagaman nagawang magpakita ng DMF ng bagong pagdulog sa pagbuo ng diksiyaryo, hindi pa rin ito ganap na lumalayo sa paraan ng pagbibigay-kahulugan na makikita sa unang dalawang edisyon ng *Diksiyunaryo ng Wikang Filipino* ng LWP-KWF at ilang katangian mula sa mga diksiyaryo nina Ignacio, at Del Valle at Del Valle. Gayundin, kapuna-punang nagpapatuloy pa rin ang pagtrato sa pandiwa bilang bunga ng deribasyon sa mga di-verbal na ugat sa pamamagitan ng mga panlapi. Gayon man, masasabing nasa antas ng format at metodo ng pagbuo ng diksiyaryo ang kapansin-pansin na inobasyon ng DMF.

Sa kabuuan, makikita sa mga diksiyaryong sinuri mula 1950 hanggang 2000 ang dalawang pangkalahatang dulog sa paglalahok sa pandiwa bilang entry—

Una, kapuna-puna sa mga diksiyaryo na itinuturing ang pandiwa bilang bunga ng deribasyon sa di-verbal na ugat sa pamamagitan ng panlapi na: (a) maaaring magkasama sa iisang nest o hiwalay na nakapasok sa listahan ng lemma ang mga ugat at mga deribatibong pandiwa; (b) subalit hindi komprehensibong nakatala ang lahat ng mahahalagang deribatibo; (c) limitado ang pagpapakahulugan sa pagbibigay ng kasingkahulugan o sinonim (synthetic definition) at sa pag-embed ng semantikong yunit sa main entry lexeme/subentry lexeme at tila ipinapaubaya na ang ganap na kahulugan sa sinonim at sa halimbawang pangungusap; at (d) hindi nagagawang maipakita ang semantikong pagtatambisan (semantic contrast) ng mga kahulugang transitibo’t intransitibo gayundin ang mga kahulugang modal ng ilang pandiwa (hal., [-um-] vs. [mag-]; [-um-] vs. [ma-]; [-um-] vs. [mang-]).

At ikalawa, sa mga diksiyaryong kumikilala sa pag-iral ng pandiwang ugat, kapansin-pansin na: (a) hindi lagi’t laging halaw sa precategorical na ugat ang pandiwa sapagkat (b) magkahiwalay na nakapasok sa listahan ng mga lemma ang mga pandiwang ugat at ang mga pangngalang ugat at nakapaloob dito ang mga deribatibo kasama ang pandiwa; (c) sinusuportahan ng mga halimbawang pangungusap; (d) subalit problematiko ang pagpapakahulugan dahil tinatrato na iisa ang kahulugan ng mga pandiwang ugat at ang ilang maylaping anyo na nakapasok sa parehong hanay, gayundin ang kahulugang active at passive/ transitive at intransitive nito dahil magkakasamang inihanay ang mga panlapi (hal., /mang-/ at /-in/).

Ang Potensiyal ng Pag-iral ng Pandiwang Ugat

Tulad ng nabanggit na sa pagsisimula, may pagturing na hango sa precategorical na ugat ang mga pandiwa sa Tagalog. Hindi na sasaklawin pa sa pag-aaral na ito ang pag-unlad ng teorya sa morpolohiya na umuugnay sa klasipikasyon ng mga salita na maaaring maging batayan ng mga awtor-

kompayler sa pagsasaayos ng mga entry. Tatalakayin na lamang ito sa hiwalay na artikulo. Bunsod nito, magtutuon lamang ang kasalukuyang pag-aaral sa ilang literatura na nagpapakita sa potensiyal ng pagkakaroon o pag-iral ng pandiwang ugat.

Isa sa mga ito ang pag-aaral ni Malicsi (2013) na nakapagtala ng ilang pandiwang ugat na nagsasaad ng estadong modal (stative modal). Aniya, limitado lamang ang mga ito sa mga pandiwang tumutukoy sa pagdadala ng anuman tulad ng *ampon, bitbit, dala, hatak, hawak, hila, kalong, kandong, karay, karga, pasan, sunong, suot, tangan*. Dagdag pa ni Malicsi, nasa pag-uulit ng pandiwang ugat ang porma nito at nasa patient o theme ang focus at maaaring mapaikli gamit lamang ang pandiwang ugat tulad ng sumusunod:

- 1 **pasan-pasan** ni Atlas ang mundo
- 2 **pasan** ni Atlas ang mundo
- 3 **suot-suot** ng ikinakasal ang trahe de boda ng nanay niya
- 4 **suot** ng ikinakasal ang trahe de boda ng nanay niya
- 5 **dala-dala** ng mga estudyante ngayon sa klase ang mga tablet at smartphone
- 6 **dala** ng mga estudyante ngayon sa klase ang mga tablet at smartphone

(Malicsi, 2013: 68-69)

Subalit kinikilala naman ni Malicsi na may mga pag-aaral na tinatawag ang mga pandiwa sa grupong ito bilang estado na nababanghay bilang pandiwang tumutukoy sa paggalaw o motion verb. Aniya, makikita ang relasyon ng grammar at kahulugan sa pamamagitan ng aspektuwal na pagbabanghay:

7 hinawakan / hinahawakan pa ng suspect ang ice pick	perpektibo / imperpektibo
8 hawak-hawak pa ng suspect ang ice pick	stative na modal
9 hawak pa ng suspect ang ice pick	pinakling stative na modal

(Malicsi, 2013: 69)

Ang hindi lamang malinaw sa paglalarawan ni Malicsi ay (a) kung ano ang nosyon niya sa paggamit ng katawagang stative, at (b) kung itinuturing pa rin ba niyang estado ang perpektibo at imperpektibong pagbabanghay ng motion verb na ito. Ngunit malinaw na hindi lagi't laging halaw sa precategorical na ugat ang pandiwa sa Tagalog/Filipino dahil maaari itong tumayong pandiwa kahit ugat lamang. Ito rin ang binibigyang-linaw ni Himmelmann (2008) sa kaniyang pag-aaral. Para kay Himmelmann, salik dito ang ontolohikal (konseptuwal, nosyonal) at lingguwistikong (gramatikal) kategorisasyon. Bunga ang ontolohikal na kategorya ng mga entidad na bumabalong sa mundo na tinatanaw at tinatanggap ng kognitibong aparato ng tao kaya unibersal ito. Bunga naman ang leksikal at sintaktikong kategorya ng pag-uuri ng mga lingguwistikong aytem batay sa gramatikal na pamantayan (ponolohikal, morpolohikal, sintatik). Espisipiko sa wika (language-specific) ang pagpapakahulugang bunsod ng leksikal at sintatikong kategorya batay sa distribusyon at mga katangiang pormal (formal features) na tiyak sa wika. Kung gayon, ani Himmelmann, hangga't sapat ang reperensiya ng ontolohikal na kategorya upang pangkatin ang mga aytem na kabilang sa partikular na gramatikal na kontruksiyon o nagpapakita ng tiyak na katangiang gramatikal, hindi na kinakailangan pa ng ikalawang laylayan ng kategoryang gramatikal upang matiyak ang uri o pangkat ng sinisiyasat na kakanyahan. Mula rito, sinuri ni Himmelmann ang kayarian ng Tagalog sa dalawang nibel: ang nibel ng sintaktikong kategorya (terminal syntactic categories) ayon sa mga katangiang pampariralang kayarian (phrase-structural properties) at ang nibel ng kategoryang leksikal (lexical categories) ayon sa katangiang gramatikal na di-tuwirang nauugnay sa kayariang parirala (phrase structure). At lumilitaw na sa Tagalog, walang posibleng korelasyon sa pagitan ng dalawang nibel dahil hindi madaling makilala ang kategorya ng mga salitang pangnilalaman ayon sa mga sintaktikong kategorya. Samakatwid, ipinapanukala ni Himmelmann na wala o, kung mayroon

man, minimal lamang ang katiyakan (distinction) sa pagitan ng pangngalan at pandiwa. At higit sa lahat, morpolohikal ang pangunahing parametro ng katiyakan ng iba't ibang katagoryang leksikal sa Tagalog. Kung gayon, nanghahawakan si Himmelmann na malaya at hindi 'bound' sa pangkalahatan ang ugat sa Tagalog kaya't hindi rin ito ganap na precategorial. Sa halip, mula ang ugat ng Tagalog sa magkakaibang pangkat morpo-leksikal, kaya hindi ito ganap na mape-predict batay lamang sa kahulugan at panlaping lumalapi rito.

Paliwanag pa ni Himmelmann, pinahihintulutan ang paggamit ng lahat ng uri ugat, lalo na iyong nagsasaad ng aksiyon. Ang hindi kayang isaad ng ugat ay ang aktuwal at tiyak na pagsasagawa (performance) ng aksiyon, sapagkat tanging ang V-word (voice-marked word) o iyong mga maylaping pandiwa ang nagsasaad nito.

Bukod pa rito, inilatag ni Himmelmann ang suliranin ng pagkakaroon ng malawakang polysemy at homonymy sa mga panlapi kaya't kahirapan ito sa pag-uuring morpo-leksikal ng ugat sa Tagalog. Halimbawa nito ang kaso ng unlaping ma- bilang panandang estado na umiiral kasama ng malaking bilang ng ugat na pangnilalaman sa Tagalog. Ang pormasyong ma-+ugat na nangangahulugang 'have ROOT' ay tinawag niyang HAVE-formation dahil sa isinasaad ng ugat nito:

10	mabahay 'having many houses on it'	< bahay 'house'
	mabaha 'flooded'	< baha 'flood'
	maganda 'beautiful'	< ganda 'beauty'
	madali 'quick'	< dali 'quickness'
	marami 'many'	< dami '(large) quantity, amount'

(Himmelmann, 2008: 270)

Subalit mayroon ding ikalawang pormasyong ma-+ugat na nangangahulugang 'become ROOT' na nagsasaad ng mapasa-estadong isinasaad ng ugat o nauugnay rito kaya't tinawag niya itong BECOME-formation:

11	malutas 'get solved'	< lutas 'solved'
	mahinog 'become ripe, ripen'	< hinog 'ripe'
	madurog 'become crushed'	< durog 'crushed, splintered'
	maluto 'be/become cooked'	< luto 'cooked, cuisine'
	maputol 'get cut off'	< putol 'a cut, a piece'
	matapos 'be/become completed'	< tapos 'end, conclusion'
	magalit 'become angry'	< galit 'anger'
	magutom 'become/feel hungry'	< gutom 'hunger'

(Himmelmann, 2008: 271)

Paliwanag pa ni Himmelmann, malinaw ang pagkakaiba sa dalawang pormasyong ito dahil ang huli ay pumapayag na umiral sa pagbabanghay ng aspekto at ng modal na di nagagawa ng HAVE-formation, tulad ng *nagalit* na realis-perpektibo at *nagagalit* na realis-imperpektibo gayon din ng irealis-imperpektibo (contemplative) *magagalit*. Gayon man, pinahihintulutan naman sa HAVE-formation ang simpleng reduplikasyon upang isaad ang pluralidad tulad ng *magaganda* 'beautiful ones'. Ang dalawang pormasyong ito ang batayan ni Himmelmann ng dalawang basikong uring morpo-leksikal para sa ugat sa Tagalog: ang mga ugat na umiiral sa HAVE-formation bilang Class A at ang mga ugat na umiiral sa BECOME-formation bilang Class B. Magiging kapaki-pakinabang sa klasipikasyong ng ugat na pangnilalaman sa Tagalog ang pagpapalagay na walang kaugnayan ang pagiging kasapi nito sa pangkat. Ibig sabihin, walang ugat na maaaring kabilang sa higit sa isang pangkat o klase. Sinusuportahan pa ito ng iba pang obserbasyon gaya ng deribasyon ng estado sa pamamagitan ng pagpapalit-diin (stress shift) na makikita sa 12 at deribasyon ng accomplishment mula sa mga ugat sa Class A sa pamamagitan ng paglalapi ng gitlaping -um- na makikita sa 13:

12	putol 'a cut, a piece' butas 'a hole' tapos 'end, conclusion' galit 'anger' gutom 'hunger'	putól 'be cut' butás 'perforated' tapós 'finished' galít 'angry' gutóm 'hungry'
13	ganda 'beauty' dali 'quickness' dami '(large) quantity, amount'	gumanda 'become beautiful' dumali 'become fast' dumami 'become many' (Himmelman, 2008: 272)

Sa 12, naipapakita ang dahilan kung bakit ang member ng Class B ay hindi umiiral sa HAVE-formation, sapagkat ang kahulugan ng mga ugat ng Class A sa pamamagitan ng HAVE-formation ay maaaring likas o nukal sa Class B o maaaring natamo sa pamamagitan ng ibang proseso, tulad ng pagpapalit-diin. Higit sa lahat, pinahihintulutan sa mga pangkat na ito ang deribasyon dahil sa kanilang pagkakaibang gramatikal (grammatical differences) at hindi dahil sa ontolohiya ng mga entidad na inihahayag ng mga ugat sa Class A at B kundi dahil lahat ng ugat sa Class A ay THING root habang PROPERTY root naman ang sa Class B. Samakatwid, [+state] ang Class A sa pamamagitan ng ma- at Class B sa pamamagitan stress shift, habang [+accomplishment] naman ang Class A sa pamamagitan ng -um- at ng ma- sa Class B.

Mula rito, ipinanukala ni Himmelman na maaaring gamitin ang ugat sa Tagalog kahit na walang paglalapi. At kapag ginamit ito nang walang panlapi, maaari itong maghayag ng alinman sa sumusunod:

- (a) Bilang estado na bunga ng matagumpay na pagsasagawa ng aksiyon (malapit sa Eng. past participle); madali itong matukoy mula sa iba pa dahil ito lamang ang ginagamit bilang panuring (modifier) tulad ng—

14 ang **lutás** na problema
SPEC solved LNK problem
'the solved problem'

15 ang **nakaw** na kabayo
SPEC stolen LNK horse
'the stolen horse'
(Himmelman, 2008:276)

- (b) Bilang resulta ng aksiyon o 'yung tipikal o kaugnay na bagay ng isang aksiyon (malapit sa Eng. objective nominalization) na hindi dapat akalaing panuring dahil bunga ito ng isang aksiyon kaysa bilang estado tulad ng—

16 ang **putól** na kalye
SPEC cut off LNK street
'the cut off (i.e. blind)'
(Himmelman, 2008:276)

Paliwanag ni Himmelman, isa pang patunay ang tahasang deribasyon nito sa parehong ugat na naghahayag ng estado ngunit dahil sa paglilipat-diin, nagbago ito. Samakatwid, nasa penultima ang diin ng ACTION root sa Tagalog na naghahayag ng resulta ng aksiyon o kaugnay na bagay ng

isang aksiyon, habang nasa ultima naman ang ACTION root sa Tagalog na naghahayag ng estado tulad ng makikita sa 12 at 13.

- (c) Bilang ngalan ng aksiyon (malapit sa Eng. action nominalization) na maaaring makitang ginagamit bilang simuno ng panaguring naghahayag ng paraan (manner) ng pangyayari o aksiyong naganap tulad ng makikita sa 17 at 18; ngunit hindi makikitang ginagamit na panaguri ng sugnay na may simunong panghalip panao tulad ng makikita sa 19 at 20 na minamarkahan ng # upang markahan na di-angkop (ill-formed) ang kayarian ng halimbawa kaugnay ng isinasaad na kahulugan ngunit hindi mali o di-gramatikal dahil umaayon sa batayang tuntuning morposintaktiko ng Tagalog (Himmelman, 2008).

17 biglaa-n ang kanya-ng **alis**.
sudden-?? SPEC 3SG.DAT-LNK departure
'His departure (act of leaving) was sudden.'
(English, 1986; nasa Himmelman, 2008:278)

18 Subalit tuluy-tuloy pa rin ang **kain** ni Matsing
but RED5-tuloy still also SPE eating PN.POSS small.monkey
'But the monkey's eating continued nevertheless.'
(Wolff et.al, 1991; nasa Himmelman, 2008:278)

19 #**alis** siya. 'S/he left/is leaving' (??s/he is a departure')

20 #**kain** ako. 'I am eating/ate/was eaten' (??I am consumption of food.)
(Himmelman, 2008:278)

Pinatutunayan at sinusuportahan ng empirikal na pagsusuring ito ni Himmelman ang kaniyang posisyon na maaaring magamit ang mga ACTION root sa Tagalog nang hindi nilalapan ngunit nananatili ang semantikong katumpakan ng anyo o pagkakabuo nito. Kinikilala ni Himmelman na, kung tutuusin, umiiral ang ugat tulad ng iba pang salitang pangnilalaman batay sa gramatikal na aspekto kung kaya't angkop ang mga itong umokupa ng anumang posisyong bukas para sa salitang pangnilalaman na nagkakaiba lamang sa kahulugang inihahayag nito, na hindi dapat akaling bunga ng pagkakaiba ng sintaktikong distribusyon. Binigyang-diin din ni Himmelman na hindi nangangahulugan na bunsod ng gamit sa konteksto ang pagkakaroon ng tipikal na kahulugang inihahayag ng ugat. Sapagkat kung nakabatay lamang ang kahulugan ng ugat sa kontekstong pinaggagamitan nito, ani Himmelman, hindi maipapaliwanag kung bakit ang ilang gamit ng ugat ay di maaari sa ilang kayarian.

Para kay Himmelman, isa sa mga prominenteng paglitaw ng ACTION root sa Tagalog, labas sa tatlong naunang binalangkas niya, ay ang paggamit ng mga ito bilang imperative tulad ng makikita sa 20 at 21:

20 **hampas** na kayo, mga bata sa mga langgam.
blow now 2PL PL child LOC PL ants
'Whip at the ants, boys.'
(Bloomfields, 1917:221; nasa Himmelman, 2008:283)

21 Umuwi na tayo, Daddy! **Uwi** na tayo!
AV-returned.home now 1PL.IN returned.home now 1PL.IN
'Let's go home Daddy! Lets go home!
(Himmelman, 2008:283)

Binigyang-diin ni Himmelmann na katumbas ng mga di-nilapiang ugat bilang imperative ang mga anyong actor focus / pokus sa tagaganap (o actor voice form kay Himmelmann); na ang istandard na anyo nito sa Tagalog ay iyong anyong maylaping nagmamarka ng focus (voice-marked form) kaya't maaari ang imperative na tagaganap (actor voice) at tagaranas (underger voice). Gayundin, bunsod ang imperative na kahulugan ng kabuuang konstruksiyon at hindi tuwirang dulot ng ugat na tumatayong panaguri.

Mula rito, kung paglalangkapin ang maghiwalay na pag-aaral ni Malicsi (2013) at ni Himmelmann (2008), lumilitaw na maaaring magamit nang walang panlapi ang pandiwang ugat sa pasubaling (1) MOTION root ito o mga pandiwang tumutukoy sa pagdadala ng anuman na maaaring (a) stative modal na inuulit ang pandiwang ugat o (b) pinaikling stative modal; at kung (2) ACTION root na maaaring (a) estado na bunga ng matagumpay na pagsasagawa ng aksiyon, (b) resulta ng aksiyon o 'yung tipikal o kaugnay na bagay ng isang aksiyon; (c) ngalan ng aksiyon, o (d) imperative. Ngunit, isa pang posibleng test frame na maaaring ilapat upang mataya ang potensiyal ng pagkakaroon ng pandiwang ugat. Sa pag-aaral ni Paz (1967), ipinakita niyang pandiwa ang ugat kung umiral kasama ng NANG kapag inuulit. Tatawagin itong konstruksiyong NANG sa kasalukuyang pag-aaral. Sa pamamagitan nito, naipapakitang maaari o mapahihintulutan ang pag-iral ng pandiwang ugat sa slot na pinagigitnaan ng NANG upang ihayag ang nakagawiang pagsasagawa (habitual) o estado ng pag-uulit (repetitive) ng kilos:

- 22 a _____ nang _____
 b takbo nang takbo
 c sayaw nang sayaw
 (Paz, 1967)

Mula rito, kailangang imodipika nang kaunti ang pagbabalangkas nang may pagsasaalang-alang sa huling anyo ng konstruksiyon bilang posibleng test frame. Kaya't kung ilalangkap ang konstruksiyong NANG sa hiwalay na pag-aaral nina Malicsi (2013) at Himmelmann (2008), lumilitaw na maaaring magamit nang walang panlapi ang pandiwang ugat sa sumusunod na pagkakataon: (1) MOTION root ito o mga pandiwang tumutukoy sa pagdadala ng anuman na maaaring (a) stative modal na inuulit ang pandiwang ugat o (b) pinaikling stative modal; (2) ACTION root na maaaring (a) estado na bunga ng matagumpay na pagsasagawa ng aksiyon, (b) resulta ng aksiyon o 'yung tipikal o kaugnay na bagay ng isang aksiyon; (c) ngalan ng aksiyon, o (d) pautos (imperative); at kung (3) nasa konstruksiyong NANG.

Kongklusyon

Sa mga diksiyonaryong sinuri, makikita ang dalawang pangkalahatang trato sa pandiwa bilang entry sa leksikograpikong tradisyon sa Wikang Pambansa:

Una, itinuturing ang mga pandiwa na halaw sa di-verbal na ugat sa pamamagitan ng panlapi at maaaring magkasama sa iisang nest o hiwalay na nakapasok sa listahan ng mga lemma ang mga ugat at mga deribatibong pandiwa. At pangalawa, hindi lagi't laging halaw sa di-verbal na ugat ang pandiwa sapagkat magkahiwalay na nakapasok sa listahan ng mga lemma ang mga pandiwang ugat at ang mga pangngalang ugat na karaniwang hinahalawan ng pandiwa, at sinusuportahan ng mga halimbawang pangungusap.

Bagaman ideyal ang ikalawang dulong, nakapagpakita ito ng kapansin-pansing problema sa pagpapakahulugan dahil tinatrato na iisa ang kahulugan ng mga pandiwang ugat at ang ilang maylaping anyo na nakapasok sa parehong hanay.

Sa pamamagitan naman ng hiwalay na pag-aaral nina Malicsi at Himmelmann, at sa pamamagitan ng test frame na ginamit ni Paz, naipakita na malaki ang potensiyal ng pag-iral ng pandiwang ugat na maaaring magamit nang walang panlapi. Lumilitaw sa Tagalog, na batayang wika ng Wikang Pambansa, na maaaring magamit nang walang panlapi ang pandiwang ugat sa sumusunod

na pagkakataon: kung (1) MOTION root ito o mga pandiwang tumutukoy sa pagdadala ng anuman na maaaring (a) stative modal na inuulit ang pandiwang ugat o (b) pinaikling stative modal; kung (2) ACTION root na maaaring (a) estado na bunga ng matagumpay na pagsasagawa ng aksiyon, (b) resulta ng aksiyon o ‘yung tipikal o kaugnay na bagay ng isang aksiyon; (c) ngalan ng aksiyon, o (d) pautos (imperative); at kung (3) nasa konstruksiyong NANG.

Malaki ang implikasyon nito sa mga gawaing leksikograpiko tulad ng paggawa ng diksiyonaryo, lalo na sa paglulugar—kategorisasyon at klasipikasyon—ng mga ugat na nagsasaad ng paraan ng kilos, aksiyon, o sitwasyon bilang entry sa diksiyonaryo.

Sa pag-aaral ni Newell (1995) kaunay ng pagbuo ng *Batad Ifugao Dictionary*, tinalakay niyang maaaring magkaroon ng identikal na anyong leksikal ang mga pangngalan at pandiwa at madalas ipinagpapalagay na kapuwa ito nagtataglay ng magkaugnay na kahulugang nagkokontras. Isang paraan ang sense at POS discrimination upang maikategorya ito nang maayos. Ayon kay Newell, tumutukoy ang sense discrimination sa katangiang semantiko ng wika habang gramatikal naman ang POS discrimination. Paalala ni Newell na hindi palaging parallel ang mga ito kahit na magkahiwalay at tiyak. Binigyang-diin din ni Newell na ang pagsasaayos ng ranking ng sense ang higit na batayan kaysa POS sapagkat higit na semantiko ang tunguhin ng diksiyonaryo kaysa gramatikal. Hindi rin aniya episyente na pangkatin nang magkakasama ang iba’t ibang senses ng bawat POS ng isang partikular na anyong leksikal dahil magbubunga ito ng malimit na pag-uulit o repetisyon ng magkakatulad na senses sa ilalim ng dalawa o higit pang POS, kaya’t madalas na hindi ito magkakasama o pinagsasama. Sa personal na karanasan, kabilang ang mananaliksik ng kasalukuyang pag-aaral sa isang proyektong leksikograpiko na naghahanda ng monolingguwal na diksiyonaryo batay sa corpus. Nakabatay ang corpus sa mga aktuwal na paggamit ng wika kung kaya’t ito ang pinaghahangian ng mga kahulugan at halimbawa na ilalagay sa artikulo ng mga entry o salitang-pasok sa diksiyonaryo.

Kabilang ang mananaliksik sa mga semanticist na nagbibigay-kahulugan at naghahanda ng mga artikulo para sa mga entry na natukoy mula sa corpus. Hindi na saklaw ng papel na ito ang komprehensibong pagtalakay sa naturang proyekto. Sa halip, ibabahagi sa puntong ito ang karanasan sa pagtrato sa pandiwa at kung paano ito ipinepresent sa diksiyonaryo.

Sa computer-assisted na gawain sa pagbuo ng diksiyonaryo, may mga software na maaaring gamitin: TLex¹⁹ para sa pagsusulat ng bawat entry; at AntConc²⁰ para sa concordance sa pagsusuri ng kahulugan, gamit, konteksto, at bilang hangian ng mga halimbawang pangungusap na sumusuporta sa depinasyon ng headword. Dahil sinusuri ang kahulugan ng entry batay sa gamit, konteksto, at maging ang mga collocates nito sa concordance, may mga inilistang entry na pandiwang ugat. At tulad ng isinasaad ni Newell (1995) na karaniwan nang nagkakaroon ng makabuluhang bilang ng multiple senses ang mga diksiyonaryong batay sa pagsusuri ng malaking corpus, may mga lumilitaw na iisang lexical form na may constrastive na POS. Dahil dito, hindi maiiwasang makakita ng mga polysemy o homograph na aytem. Sa naging karanasan ng mananaliksik at sa sistemang ipinatupad sa proyekto, pansamantala munang magkahiwalay ang entry ng mga ugat na may magkaibang POS at bibigyan ito ng kahulugan ayon sa kung paano ito lumitaw o umiral sa concordance kung kaya’t ganito ang anyo ng bawat entry:

lihim¹ /lihim/ (png) bagay, pagkilos, saloobin, atbp na sinasarili, itinatago, o ikinukubli sa iba; sikreto: *Isang lihim ang iniingatan niyang malaman ng iba.*

lihim² /lihim/ (=mag-; mag-+R; nag-; i-) (pd.) akto o paraan ng pagtatago, pagsasarili, pagkukubli sa iba ng bagay, pangyayari, saloobin, atbp.: *Napagpasyahan nilang ilihim ang kanilang paniniwala sa anting-anting*

lihim³ /lihim/ (pb., pr.) pagiging tago, kubli, o sikreto ng isang bagay, saloobin, pangyayari, atbp.: *Lihim silang nagtagpo sa bukid.*

19 Isang dictionary compilation software ang TLex na dinebelop nina David Joffe at Malcolm Macleod, sa pakikipag-ugnayan kay Gilles-Maurice de Schryver bilang lexicographic advisor.

20 Ginagamit ang AntConc software na dinebelop ni Lawrence Anthony, Weseda University, Japan.

Makikita na halimbawang entry na *lihim* na tatlo ang POS at nagkokontras sa tatlong sense kaya markado ng bilang ang bawat headword. Inihahanay o inira-rank ang mga ito batay sa anyo na pinakagamitin na siyang lumilitaw sa corpus. Sa kaso ng *lihim*, ang pangalangang ugat ang siyang pinakagamitin, na sinusundan ang pandiwang ugat, at huli naman ang panuring (maaaring pang-abay at pang-uri). Makikita ring sinusuportahan ang bawat headword ng halimbawang pangungusap upang maipakita ang konteksto at gamit nito. Kaugnay ng pagbibigay-kahulugan, iniwasan ng mga semanticist ang mahahaba at sirkular na pagpapakahulugan, ang di-tiyak na pagpapakahulugan sa pamamagitan ng paggamit ng *maari*, *puwede*, atbp., paggamit ng negatibo o salitang kabaligtaran ng headword, paggamit ng mga lingguwistikong katawagan, at ang paggamit ng mismong headword sa pagpapakahulugan.

Dahil contrastive ang sense ayon sa POS, malaking tulong ang paggamit ng mga termino o pagpapahayag na tugma sa POS ng headword. Halimbawa sa kaso ng pandiwang ugat na *lihim* (**lihim**²), ginamit ang salitang ‘paraan ng...’ upang ihudyat ang pagkapandiwa nito, habang ginamit naman ang ‘pagiging...’ upang ihudyat ang pagiging panuring nito. Makikita ring nakapaloob sa headword ng pandiwang ugat na *lihim* ang mga panlaping maaaring magpakita ng iba pang pandiwa at ang aspekto nito bilang kaugnay na mga salita o cross-reference na binigyan ng hiwalay na depinisyon. Kaiba kay Ramos na magkapareho ang kahulugan ng pandiwang ugat bilang headword at ng mga anyong maylapi nito, magkahiwalay na binibigyang-kahulugan dito ang mga pandiwang ugat at ang batayang anyo ng mga pandiwang maylapi tulad ng makikita sa *lumapit*:

lumapit /*lumápit*/ (=RedupC1V1; -um-+R) (*pd.*) **1** paggalaw patungo sa isang tao, bagay, atbp.: *Dali-dali namang lumapit sa pinto ang abogado.* **2** dumulog: *Sinubukan niyang lumapit at humingi ng payo sa isang institution.*

Sa pangkalahatan, isinasaalang-alang ng pangkat ng semanticist ang sumusunod sa pagpapakahulugan: (a) magkaibang kahulugan, (b) magkaibang POS, (c) magkaibang bigkas, (d) POS at depinisyon, (e) POS at mga panlapi, (f) headword at mga panlapi, (g) headword, mga panlapi, kahulugan, at halimbawang pangungusap, (h) anyo ng headword, at (i) deribasyon mula sa headword.²¹ Hindi pa tapos at ganap ang proyektong ito subalit nagtatangka itong magpakita ng moderno’t alternatibong pagdulog sa paglikha ng diksiyonaryo na pumupuno sa ilang pagkukulang ng mga naunang diksiyonaryo sa Wikang Pambansa sa mga nakalipas na dekada na nagsasaalang-alang sa sinasabi ni Hidalgo (1977) na morphological complexity at semantic wealth ng wikang inilalarawan o object language.

PASASALAMAT Lubos na pinasasalamatan ng may-akda/mananaliksik sina Dr. Mary Ann G. Bacolod (propesor ng mananaliksik sa kursong leksikograpiya) at Dr. Ma. Althea T. Enriquez (propesor ng mananaliksik sa maraming kurso sa estruktura) sa kanilang walang-sawang paggabay at pagbibigay ng mungkahi sa papel na ito bilang produkto ng mga talakayan at bahagi ng mga gawain sa mga kurso sa PhD Filipino (Istruktura ng Wikang Filipino).

SANGGUNIAN

- Almario, Virgilio S. ed. *UP Diksiyonaryong Filipino*. Quezon City: UP-Sentro ng Wikang Filipino, 2001. Print.
- _____. ed. *UP Diksiyonaryong Filipino*. Binagong Edisyon. Quezon City: UP-Sentro ng Wikang Filipino, 2001. Print.
- _____. “Bakit May UP Diksiyonaryong Filipino?” *Dahuyan: Journal ng Wikang Filipino*, Ed. Galileo S. Zafra. Volume XI No. 1 Quezon City: UP-Sentro ng Wikang Filipino, 2002. Print.
- Ceña, Resty M. *Sintaks ng Filipino*. Manila: National Commission for Culture and the Arts (NCCA), 2012. Print.
- _____ at Ricardo Ma. Duran Nolasco. *Gramatikang Filipino (Balangkas)*. Quezon City: University of the Philippines Press, 2011. Print.

21 Hango ito sa panayam ni Dr. Mary Ann Bacolod hinggil sa *Gabay sa Pagpapakahulugan* noong Hulyo 2016 sa Unibersidad ng Pilipinas, Diliman.

- Del Valle, Bartolome at Melania Jimenez Del Valle. *Talatinigang Pilipino-Pilipino*. Maynila: Bereda Publishers, 1969. Print.
- Fillmore, Charles J. "Case for Case." Emmon Bach and Robert Harms, eds. *Proceedings of the Texas Symposium on Language Universals*, April 13-15, 1967. Print.
- Gonzalez, Andrew B. *Language and nationalism: The Philippine experience thus far*. Quezon City: Ateneo de Manila University Press, 1980. Print.
- _____. "The 1973 Constitution and the Bilingual Education Policy of the Department of Education and Culture." *Philippine Studies*. Vol. 22, No. 3-4. pp. 325-237. Quezon City: Ateneo de Manila University Press, 1974. Print.
- Hidalgo, Cesar A. *Philippine lexicography from 1521 to the present*. Quezon City: University of the Philippines, 1977. Print.
- Himmelman, Nikolaus P. "Lexical categories and voice in Tagalog." Peter K. Austin and Simon Musgrave, eds. *Voice and grammatical relations in Austronesian languages*. USA: CSLI Publications, Leland Stanford Junior University, 2008. Pp. 247-293. Print.
- Ignacio, Rosendo. *Diksiyonaryo ng Wikang Pilipino*. Quezon City: Samar Publishing Co., 1958. Print.
- Landau, Sydney I. *Dictionaries: The art and craft of lexicography*. 2nd ed. UK: Cambridge University Press, 2001. Print.
- Lee, Aldrin P. "The Filipino Monolingual Dictionaries and the Development of Filipino Lexicography." *Philippine Social Sciences Review*, Ed. Eric Manalastas. Volume 62 No.2 July-December 2010. Retrieved: November 12, 2012. <http://journals.upd.edu.ph/index.php/psr/issue/view/249>.
- Linangan ng mga Wika sa Pilipinas. *Diksiyonaryo ng Wikang Pilipino*. Unang Edisyon. Mandaluyong City: Cacho Hermanos, Inc., 1989. Print.
- Komisyon sa Wikang Filipino. *Diksiyonaryo ng Wikang Pilipino*. Sentinyal na Edisyon. Quezon City: Merylvyn Publishing House, 1998. Print.
- _____. *Diksiyonaryong Monolingwal sa Filipino*. Maynila: De La Salle University Press, Inc., 2005. Print.
- Malicsi, Jonathan C. *Grammar ng Filipino*. Quezon City: UPD-SWE, 2013. Print.
- Newell, Leonard E. "Handbook on lexicography for Philippine and other languages". *Linguistic Society of the Philippines*, Special Monograph Issue 36. Manila: Linguistic Society of the Philippines, 1995. Print.
- Panganiban, Jose Villa. *Diksiyonaryo-tesauro Pilipino-Ingles*. Quezon City: Manlapaz Publishing Co., 1972. Print.
- Ramos, Teresita V. *Tagalog dictionary*. Honolulu, Hawaii: The University of Hawaii Press, 1978. Print.
- Svensen, Bo. *Handbook of lexicography: The theory and practice of dictionary-making*. New York: Cambridge University Press, 2009. Print.
- Van Sterkenburg, Piet. (ed.). *A practical guide to lexicography (Terminology and lexicography research and practice 6)*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2003. Print.
- Zgusta, Ladislav. *Manual of lexicography*. Prague: Academia Publishing House, 1971. Print.

JOMAR ISIP EMPAYNADO Kasalukuyan siyang Instruktor sa Kagawaran ng Filipino, Paaralan ng Humanidades, Mga Paaralang Loyola, ng Pamantasang Ateneo de Manila, at semanticist sa proyektong UP-Monolingwal na Diksiyonaryong Filipino (UP-MDF), Unibersidad ng Pilipinas, Diliman. Tinatapos niya sa kasalukuyan ang kaniyang disertasyon tungo sa pagtatamo ng degring PhD Filipino (Istruktura ng Wikang Filipino), sa ilalim ng Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura, Unibersidad ng Pilipinas, Diliman. Kabilang sa mga larang na ibig niyang saliksikin ang Lingguwistikang Filipino, leksikograpiya, semantika, pagtatamo't pagkatuto ng una't ikalawang wika, pagsasalín, dialectology, contact linguistics, at sosyolingguwistiks.

He is currently an Instructor at the Department of Filipino, School of Humanities, Loyola Schools, Ateneo de Manila University; and semanticist for the UP Monolingwal na Diksiyonaryong Filipino (UP-MDF) project at the University of the Philippines, Diliman. He is presently completing his dissertation to obtain his doctoral degree, PhD Filipino (Structure), under the Department of Filipino and Philippine Literature, College of Arts and Letters, University of the Philippines, Diliman. His research interests are Filipino linguistics, lexicography, semantics, language acquisition and learning, translation, dialectology, contact linguistics, and sociolinguistics.